

Bioetički i kaznenopravni odgovori na specifičnosti kaznenog djela trgovanja dijelovima ljudskog tijela

Jeličić, Ana; Aljinović, Nevena

Source / Izvornik: *Filozofska istraživanja*, 2022, 42, 7 - 33

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21464/fi42101>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:227:212425>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-11**

SVEUČILIŠTE
U
SPLITU



SVEUČILIŠNI
ODJEL ZA
FORENZIČNE
ZNANOSTI

Repository / Repozitorij:

[Repository of University Department for Forensic Sciences](#)



UNIVERSITY OF SPLIT


dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Ana Jeličić¹, Nevena Aljinović²

Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Rudera Boškovića 31/4, HR–21000 Split

¹anjelici08@gmail.com, ²nevena.aljinovic@gmail.com

Bioetički i kaznenopravni odgovori na specifičnosti kaznenog djela trgovanja dijelovima ljudskog tijela

Sažetak

Trgovanje dijelovima ljudskog tijela jedno je od najsurovijih oblika zločina suvremenog doba. Aktualnost ovog fenomena pojačavaju okolnosti njegove isprepletenosti s organiziranim kriminalom i ljudskim očajem. Posljedice su trgovanja dijelovima ljudskog tijela: (I) pogibeljne za »darivatelje«; (II) prosperitetne za »posrednike«; te (III) životno uvjetovane za »primatelje«. U ovom se radu analizira fenomen trgovanja dijelovima ljudskog tijela u neposrednoj vezi s razvojem transplantacijske medicine i kirurgije. Transplantacija ljudskih organa gravitira prema indikativnoj etici odgovornosti te postepeno nadilazi imperativnu etiku dužnosti. Međutim, s etičkog i moralnog gledišta, darivanje ljudskih organa predstavlja čin sebedarja, što komercijalizaciju ljudskih organa čini neprihvatljivom jer vrijeđa ljudsko dostojanstvo. Osim etičkih implikacija, u ovom se radu analiziraju međunarodni dokumenti koji se odnose na problematiku trgovanja dijelovima ljudskog tijela te hrvatsko normativno uređenje predmetne materije, dok se zaključno iznose bioetički i kaznenopravni odgovori na razmotrenu problematiku.

Ključne riječi

trgovanje ljudima, trgovanje ljudskim organima, transplantacija, bioetika, zakonske regulative

1. Uvod

Geneza problema trgovine ljudskim organima počiva na rastućoj potražnji teško pribavljivih vitalnih organa – nesrazmjer pogoduje razvoju ilegalne trgovine koja nije usmjerena samo na *ex cadavere* nego i na *ex vivo* darivatelje.¹ Trgovina se sastoji od razmjene proizvoda za proizvode ili proizvoda za novčana sredstva, na temelju uzajamnih potreba ugovornih stranaka. Njezina je imanentna svrha kupnja i prodaja robe. S pravnog aspekta, trgovina može biti legalna ili ilegalna, bez obzira na objekt trgovanja. Kao i svaka druga djelatnost, trgovina podliježe etičkoj valorizaciji subjekata, sredstava, načina, metoda i ciljeva trgovanja.

U ovom se radu analiziraju specifičnosti trgovanja dijelovima ljudskog tijela, posebice ljudskim organima, u okviru mnogo šireg i znatno većeg problema – trgovine ljudima.² Referirajući se na zakonske odredbe i temeljna bioetička načela, pokušat će se skrenuti pozornost na tzv. »crvenu trgovinu« (engl. *red market*) te ponuditi adekvatna bioetička i kaznenopravna rješenja. Također, pokušat ćemo izraditi preliminarni teorijski profil žrtava trgovine ljudima, kao i profil glavnih aktera takvog kriminalnog lanca. Pritom, bit će nužno do-

1

Ex cadavere ili darivatelji su preminule osobe koje su za života dale pristanak na darivanje organa, tkiva i stanica ili čije obitelji pristanu da se organi njihovog umrlog člana doniraju,

kao i one osobe koje se za života nisu izričito protivile doniranju svojih organa (ovisno o zakonima pojedinih država).

taknuti se (bio)medicinu, posebice kirurgije i transplantacije, koja je preduvjet ispravnog, korisnog i legalnog uzimanja dijelova ljudskog tijela u svrhu presađivanja. Naime, razvoju trgovine ljudskim organima nužno prethodi razvoj medicinske znanosti koja omogućuje uspješno uzimanje ljudskih organa i njihovu transplantaciju. Drugim riječima, zloupotreba stručnog medicinskog znanja predstavlja nuždan preduvjet prosperitetne i unosne trgovine ljudskim organima.

»Zakoni tržišta« jasno impliciraju da će se trgovina ljudskim organima provoditi sve dok će ona biti profitabilna.³ Budući da je omjer legalno raspoloživih organa (doniranih i umjetnih) i njihove potražnje neuravnotežen, možemo pretpostaviti da je trgovina ljudskim organima profitabilna djelatnost. Dapače, velika potražnja podiže cijenu organa, tržište čini živim i profitabilnim, a ekonomiju sve »crvenijom« zbog količine prolivene krvi.⁴ U tom kontekstu, ranije navedena definicija trgovine odražava problem svođenja ljudskog tijela, ali i samog života, na sredstvo robno-materijalne razmjene. To nije samo trgovački nego i etički problem koji podrazumijeva pitanja: (I) tjelesnog integriteta; (II) ljudskog dostojanstva; te (III) društvenih i simboličnih vrijednosti dijelova ljudskog tijela.⁵

2. Transplantacija ljudskih organa

Transplantacija je proces presađivanja tkiva i/ili organa iz jedne jedinice u drugu. Bivajući suvremenim medicinskim postupkom, transplantacija ljudskih organa rezultat je visoke kompetentnosti i odgovornosti profesionalnih zdravstvenih djelatnika, sofisticirane suvremene tehnike i međuljudske solidarnosti. O medicinskom fenomenu transplantacije ljudskih organa počelo se ozbiljnije govoriti tek od druge polovine 20. stoljeća.⁶ Godine 1954. prvi put uspješno provedena transplantacija bubrega među jednojajčanim blizancima,⁷ kod kojih nije postojala opasnost od imunološkog odbijanja jer su darivatelj i primatelj organa bili djeca iste majke.⁸ Nakon toga, uslijedio je uzlet raznih uspješnih transplantacija različitih ljudskih organa,⁹ tj. započela je era transplantacijske medicine. Imunološka reakcija primatelja na presađeno tkivo dugo je vremena predstavljala glavni problem transplantacije. Osamdesetih godina 20. stoljeća, usporedo s razvojem genetike, riješen je i taj problem. Tako je rastao i postotak uspješno izvedenih transplantacija, što je rezultiralo ekspanzijom razvoja i uspješnim transplantacijama jetre, pluća i srca. Danas, transplantacija je jedino rješenje za bolesnike s terminalnim zatajenjem vitalnih organa – jetre, srca, pluća i bubrega.

Ovisno o vrsti organa, tkiva ili stanica, vrijeme od uzimanja do presađivanja organa, tj. vrijeme tijekom kojega je neki organ prikladan za presađivanje, kreće se u rasponu od nekoliko sati do nekoliko godina. Primjerice, srce i jetra ne trpe odgodu i moraju biti transplantirani u roku od tri do pet sati. Bubrež, koji je ujedno i najtraženiji organ za transplantaciju, mora se transplantirati u roku od tridesetak sati.¹⁰ Transplantacijski operacijski postupak nije nužno rezerviran samo za cjelovit organ. Danas je rutinskim tehnikama moguće transplantirati kožu, kardiovaskularna tkiva, rožnicu, kosti i tetive. Za razliku od vitalnih organa, razna tkiva, poput koštane srži, ligamenata, mišića i očne jabučice, moguće je pohraniti »u led« na duži period.

Nadalje, općenito je prihvaćen stav da krv, organe i tkiva valja darivati, a ne prodavati.¹¹ Da bi uzimanje organa u svrhu presađivanja uopće bilo legalno, nužno mora biti čin darivanja koji je zakonski i medicinski opravdan i do-

pustiv. Razlog tome leži u pravnim i etičkim načelima po kojima je ljudsko tijelo vrijednost *per se*, a ne proizvod čija je vrijednost podložna slobodnoj dispoziciji stranaka. Premda se u transplantaciji najčešće koriste organi preminulih osoba, zbog nesklada između potražnje i dostupnosti, presađivanje ljudskih organa provodi se i nad živim (ne)srodnim darivateljima po principu

2

Trgovina ljudima sveprisutan je problem globalnih razmjera koji zahvaća države svih kontinenata, kako razvijene države, tako i države u razvoju i tranziciji. Usp. Vanda Božić, »Krijumčarenje ljudi i trgovanje ljudima u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu i sudskoj praksi (analiza stanja de lege lata uz prijedloge de lege ferenda)«, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 36 (2015) 2, str. 845–874, ovdje str. 869.

3

Usp. United Nations Office on Drugs and Crime, *Global Report on Trafficking in Persons*, UN.GIFT, 2009., str. 73. Također, statistički podaci međunarodnih organizacija ukazuju na rapidno rastući приход trgovine ljudima, a koji se na godišnjoj razini kreće između 7 i 13 milijardi dolara, što čini povećanje od 400 % u desetogodišnjem razdoblju. Usp. Irma Kovčo Vukadin, Dražen Jelenić, »Trgovanje ljudima: kriminološki i kaznenopravni aspekt«, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 10 (2003) 2, str. 665–718, ovdje str. 666.

4

Termin »crveno tržište« prijevod je engleskog izraza »red market«. Termin se odnosi na trgovinu ljudskim organima, specifičan oblik kriminala koji se razlikuje od ostalih oblika trgovine, posebice ilegalne trgovine oružjem koja se uobičajeno povezuje s engl. terminom *black market*, odnosno »crno tržište«.

5

Usp. Silke Schicktanz, Claudia Wiesemann, »Dio A: Uvod«, u: Silke Schicktanz, Claudia Wiesemann, Sabine Wöhlke (ur.), Ksenija Turković, Sunčana Roksančić Vidlička, Aleksandar Maršavelski (hr. ur.), *Podučavanje etike u presađivanju organa i darivanju tkiva*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Unit of UNESCO Chair of Bioethics, Zagreb 2013., str. 7–16, ovdje str. 9.

6

Iako je era transplantacije započela u drugoj polovini 20. stoljeća, taj fenomen poznat je još od davnina. Prije pet tisuća godina, drevni Egipćani koristili su transplantirana tkiva za rekonstrukciju nosa žrtava sifilisa. S druge strane, drevna kineska medicina poznavala je transplantaciju organa i prije više od tri tisuće godina. Sveti Kuzma i Damjan, ranokršćanski mučenici i zaštitnici medicine, izveli su prvu transplantaciju još u srednjem

vijeku. Usp. Juliana S. Moore, »The Gift of Life: New Laws, Old Dilemmas, and the Future of Organ Procurement«, *Acron Law Review* 21 (1988) 4, str. 443–487, ovdje str. 443, 455. Više o tome vidi: Traci J. Hoffman, »Organ Donor Laws in the U.S. and the U.K.: The Need for Reform and the Promise of Xenotransplantation«, *Indiana International & Comparative Law Review* 10 (2000) 2, str. 339–386, ovdje str. 340.

7

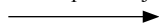
John P. Merrill *et al.*, »Successful Homotransplantation of the Human Kidney Between Identical Twins«, *The Journal of the American Medical Association* 251 (1956) 19, str. 2566–2571, doi: <https://doi.org/10.1001/jama.1984.03340430064035>.

8

Usp. Yudhijit Bhattacharjee, »The Downfall of India's Kidney Kingpin«, *Discover Magazine* (13. 8. 2010.). Dostupno na: <https://www.discovermagazine.com/health/the-downfall-of-indias-kidney-kingpin> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

9

Kronološka transplantacija organa u svijetu: (I) bubreg, 1954. (Joseph Murray); (II) koštana srž, 1956. (Donall Thomas, George Santos i Georges Mathe; D. Thomas je dobio Nobelovu nagradu 1990.); (III) jetra, 1963. (Thomas Starzl); (IV) gušterača, 1966. (Richard Lillehei i William Kelly); (V) srce, 1967. (Christiaan Barnard); (VI) srce i pluća, 1981. (Norman Shumway); (VII) pluća, 1983. (Joel Cooper); (VIII) multiorganska eksplantacija 1983. (Thomas Starzl). U Republici Hrvatskoj povijest transplantacijskih zahvata mogla bi se prikazati na sljedeći način: (I) 1971. godine obavljena je prva transplantacija bubrega od strane živog darivatelja (prof. dr. Vinko Frančišković i suradnici, Rijeka); (II) 1972. godine obavljena je prva transplantacija bubrega od strane preminulog darivatelja (Vinko Frančišković i suradnici, Rijeka); (III) 1986. godine obavljena je prva transplantacija srca u Kliničkom bolničkom centru Zagreb; (IV) 1990. godine obavljena je prva transplantacija jetre (Vuk Borčić, Klinički bolnički centar Zagreb); (V) 1993. godine obavljena je prva kombinirana transplantacija gušterače i bubrega (Marko Zelić i suradnici, Klinički bolnički centar Rijeka); (VI) 2001. godine obavljena je prva transplantacija



besplatnosti, tj. darivanjem.¹² Također, u zemljama u kojima religijski čimbenici otežavaju pribavljanje organa od umrlih osoba,¹³ dodatno je pojačana usmjerenost prema pribavljanju organa živućih darivatelja.¹⁴ Osim toga, svijest o krađi organa stvorila je određeni otpor prema dobrovoljnom darivanju organa i tako povećala problem njihove dostupnosti. Upravo mogućnost prodaje i kupovine ljudskih organa dovodi do pitanja vlasništva ljudskog tijela, dok transplantaciju dovodi u vezu s problemom trgovine ljudima.

3. Razlozi trgovanja ljudskim organima

Da bi se otkrili pravi razlozi uzimanja ljudskih organa u svrhu presađivanja i njihove prodaje na crvenom tržištu, nužno je odgovoriti na pitanje: tko su krajnji korisnici organa koji se ilegalno uzimaju i transplantiraju? Zdrav ljudski organ može biti koristan isključivo osobi s bitno narušenim zdravljem, koja ne može nastaviti kvalitetno i funkcionalno živjeti bez transplantacije organa. Zbog svijesti o dugoj listi čekanja, ljudi se nerijetko okreću »crnom« ili »crvenom tržištu«, gdje se ilegalno trguje organima preko posrednika, koje Scott Carney naziva »brokerima ljudskim mesom«.¹⁵ Naime, ilegalno tržište ljudskim organima predstavlja dodirnu točku beznadno bolesnih, s jedne, i beznadno siromašnih, s druge strane.¹⁶ Može se reći da je trgovina ljudskim organima najveći medicinski tabu i stravičan izraz međunarodne socijalne nejednakosti.¹⁷

Unatoč mogućim varijacijama u cijenama, Carney ističe da je poznata tržišna vrijednost pojedinih ljudskih organa.¹⁸ Međutim, oboljeli i životno ugroženi nisu jedini korisnici ovih ilegalnih usluga. Osim ilegalnog stjecanja i prodaje ljudskih organa, trgovina ljudima obuhvaća i problem trgovanja ljudima u svrhu vjerskih, poganskih ili magijskih obreda. Zabilježeni su brojni slučajevi otmice djece, s ciljem uzimanja organa za potrebe izvođenja obreda vezanih uz crnu magiju i druge poganske običaje.¹⁹ Tako je u Ugandi između 2008. i 2011. zabilježeno 69 slučajeva nestanka i ubojstva djece u svrhu prinošenja ljudskih žrtava,²⁰ a mediji navode da se radi i do 300 slučajeva, primjerice, 2008. godine.²¹ Podatak o sve češćim pronalascima dječjih tijela bez jetre, bubrega i srca, organa koji nemaju veze s poznatim vjerskim obredima, ide u prilog konstataciji da se ovdje ne radi isključivo o žrtvovanju djece u ritualne svrhe. Navedeno implicira na kriminal koji je latentno egzistirao pod krinkom magijskih obreda, te se zapravo radilo o profitabilnom trgovanju ljudskim organima.²² Također, zabilježeni su slučajevi »farme djece«, na kojima su se djeca »uzgajala« u svrhu uzimanja organa poradi presađivanja, kao i slučajevi »farme krvi«, na kojima su se ljudi držali u zatočeništvu poradi stalnog doniranja krvi.²³

O financijskoj isplativosti trgovine ljudskim organima govori činjenica da je ovaj fenomen prerastao u pravu industriju – transplantacijski turizam. U transplantacijskom turizmu darivatelji organa najčešće su iz jedne države, kupci organa iz druge, dok se operacije obavljaju u trećoj državi.²⁴ Na taj način transplantacijski turizam postaje realnost politički i ekonomski ugroženih zemalja. Tome je svjedočio i potresom pogođeni Haiti 2010. godine.²⁵

4. Žrtve trgovanja ljudskim organima

Prema okolnostima i motivima uzimanja ljudskih organa možemo razlikovati: (I) žrtve u pravom smislu te riječi; i (II) žrtve koje su voljno prodale vlastiti dio tijela u svrhu stjecanja određene koristi. Potonja je kategorija žrtava diskutabilna jer nužno podrazumijeva njihovu svjesnu uključenost u *crno-crveni*

kriminalni tržišni proces. Budući da je najčešće riječ o osobama koje žive u teškim socijalnim uvjetima i neimaštini, takve osobe možemo smatrati žrtvama socio-ekonomskih pritisaka, ucjena i prijevara. Međutim, zabilježeni su i slučajevi u kojima ljudi prodaju vlastite organe s ciljem stjecanja određenog proizvoda čija vrijednost nadmašuje njihovu financijsku moć.²⁶ Unatoč

jetre kod djeteta, od živog darivatelja (Stipe Batinica, Klinički bolnički centar Zagreb); (VII) 2002. godine obavljena je prva transplantacija pluća (Zoran Slobodnjak, Klinika za plućne bolesti Jordanovac); (VIII) 2003. godine obavljena je niz transplantacija gušterača od umrlih darivatelja (Klinička bolnica »Mercur« u Zagrebu) te je po prvi puta dobiveno sedam organa i tkiva od strane jednog umrlog darivatelja (Opća bolnica Pula). Više o tome vidi: »Povijest transplantacija«, *Hrvatska donorska mreža*. Dostupno na: <http://www.hdm.hr/povijest-transplantacije/> (pristupljeno 31. 1. 2022.); Mirela Bušić, »Darivanje i presađivanje organa – 'Hrvatski model'«, *Medix* 17 (2011) 92–93, str. 144–148. Više o povijesti i vrstama transplantacije vidi: Luka Tomašević, »Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa«, *Služba Božja* 48 (2008) 3, str. 229–260.

10

Više o kroničnoj bolesti bubrega kao globalnom problemu javnog zdravstva vidi: Andrew S. Levey *et al.*, »Chronic kidney disease as a global public health problem: approaches and initiatives – a position statement from Kidney Disease: Improving Global Outcomes«, *Kidney Int.* 72 (2007) 3, str. 247–259, doi: <https://doi.org/10.1038/sj.ki.5002343>.

11

Usp. Ana Ursić, Marina Barić, Tajana Umnik, »Trgovanje ljudskim organima«, *Kriminologija i socijalna integracija* 14 (2006) 1, str. 101–112, ovdje str. 108. Unatoč navedenome, krv i krvna plazma podložni su trgovanju. U Sjedinjenim Američkim Državama, 1966. godine potvrđena je nižestupanjska presuda kojom je odlučeno da su krv i krvna plazma roba u prometu te da su kao takve podložne zakonima o trgovini. Nadalje, 1984. godine donesen je »Nacionalni zakon o transplantaciji« (»National Organ Transplant Act of 1984«) kojim je je zabranjena preprodaja ljudskih organa, ali ne i prodaja tkiva, poput: (I) krvi, (II) sperme i (III) fetalnih organa.

12

Više o poimanju smrti i njezinom utjecaju na darivanje organa vidi: Gordana Pelčić *et al.*, »Presađivanje organa i shvaćanje smrti«, *Društvena istraživanja* 16 (2007) 6, str. 1287–1304.

13

Primjerice, u Iranu iz religijskih razloga nije dopušteno uzimati organe pokojnika, što je sukladno uvjerenju da tijelo umrlog pripada Bogu, a ne čovjeku. S druge strane, tradicionalni kineski običaji pozivaju na pokapanje ili kremiranje netaknutih tijela, da bi se osoba reinkarnirala u svojoj cijelosti, što posljedično obeshrabruje pojedince da doniraju svoje organe.

14

Svjetske religije – kršćanstvo, hinduizam, budizam i islam – vjeruju da nije pogrešno darivati organe. Međutim, podrazumijevaju savjesnu liječničku odluku i dobrovoljni pristanak darivatelja ili obitelji jer je doniranje organa, prije svega, važna osobna odluka kojoj je smisao nastavak i produljenje čovjekova života. Zanimljivo je istaknuti da protestanti potiču darivanje organa isključivo radi presađivanja te naglašavaju da se organi ne smiju prodavati. Evangelici, prezbiterijanci i episkopalna Crkva također nisu protiv darivanja organa, ali naglašavaju važnost osobne odluke. Kod adventista, pojedinci i obitelji imaju pravo primiti ili dati organe koji mogu pomoći zdravlju ili produžiti život drugih ljudi, baš kao i u slučaju metodista i baptista. Drugim riječima, oni podržavaju transplantaciju kada ona ne šteti zdravlju pojedinca, kako darivatelja, tako i primatelja organa. Jednakog su stava i pravoslavci. Za Jehovine svjedoke darivanje organa predmet je osobne odluke, dok Romi ne prihvaćaju donaciju organa. Više o tome vidi: L. Tomašević, »Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa«, str. 240–248.

15

Više o tome u: Scot Carney, *The Red Market. On the Trail of the World's Organ Brokers, Bone Thieves, Blood Farmers, and Child Traffickers*, Willam Marrow, New York 2011.

16

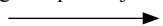
A. Ursić, M. Barić, T. Umnik, »Trgovanje ljudskim organima«, str. 101.

17

Ibid., str. 102–103.

18

Primjerice, tako cijeli ljudski kostur stoji 3193 dolara, dok se u prodaji »na veliko« na indijskom tržištu može naći i za 35 dolara. Ljudska koža ima cijenu od 10 dolara za 2,5 četvorna centimetra. Ilegalno pribavljena



slučajevima koji odražavaju poremećaj ljudskih vrijednosti, mnogo je više slučajeva u kojima ljudi prodaju vlastite organe isključivo zbog radikalnog siromaštva koje ugrožava njihovu egzistenciju i opstanak.

S obzirom na to da žrtve trgovanja ljudskim organima uglavnom dolaze iz siromašnih zemalja, pogodan su profil za viktimizaciju. Naime, status žrtve u složenim zločinima poput trgovine ljudskim organima ne može se u potpunosti odvojiti od društveno-ekonomskih i egzistencijskih ograničenja s kojima se žrtva susreće.²⁷ Stručnjaci ističu četiri skupine najčešćih žrtava trgovine ljudskim organima: (I) siromašni milje; (II) imigranti; (III) izbjeglice; (IV) osobe niske razine obrazovanja. S druge strane, starosna dob žrtava kreće se od 18 do 30 godina, a uglavnom je riječ o muškarcima koji dolaze iz zemalja s niskom stopom prevencije trgovine ljudima, odnosno ljudskim organima i visokom stopom korupcije.²⁸

U nekim zemljama svijeta žrtve trgovanja ljudskim organima su osuđenici na smrt, najčešće za politička kaznena djela (*infra* 5). Žrtve trgovine ljudskim organima mogu biti i preminuli. No, za razliku od *post-mortem* darivatelja, živi se darivatelji mogu naći pod raznim pritiscima, koji su najčešće emotivne ili financijske naravi. Treba imati na umu da svaki medicinski postupak, pogotovo onaj rizičan za život, zahtijeva od strane pacijenta informirani pristanak (*tzv. informed consent*) pacijenata. Međutim, najranjivije skupine društva, a u koje spadaju novorođenčad, djeca, mentalno oboljeli te osobe lišene sposobnosti za rasuđivanje,²⁹ nisu u stanju dati informirani pristanak. Tako su djeca, posebno ona bez adekvatne roditeljske skrbi, nerijetko žrtve trgovine ljudima i ljudskim organima (*supra* 2). No, čak i u legalnim operacijama, poput transplantacije dječjeg bubrega, teško je govoriti o djeci kao svjesnim i punopravni darivateljima ili primateljima organa.³⁰ Za takve je operacije nužno odobrenje roditelja, a ne djece. Također, nedostupnost dječjih organa otvara vrata ilegalnoj trgovini, gdje manjak organa diktira njihovu tržišnu vrijednost.

5. Liječnici kao akteri u lancu trgovine ljudskim organima u kontekstu (bio)etičkih načela

Specifičnost trgovine ljudskim organima očituje se pogledu »darivatelja« i »počinitelja«. Kriminalni lanac trgovine ljudskim organima, koji je sačinjen od: (I) otmičara, (II) obmanjivača, (III) prijevoznika i (IV) posrednika, ne bi bio moguć bez sudjelovanja liječnika. Sudjelovanjem liječnika osigurava se intaktnost odstranjenog organa i uspješnost transplantacije. Osim s pravnim propisima i osobnim moralom, ovakva praksa kosi se i s najvažnijim liječničkim načelom – očuvanjem zdravlja i života. Ilegalnim transplantacijama, kao i uzimanjem ljudskih organa bez pristanka, liječnik se direktno suprotstavlja temeljnim bioetičkim načelima medicine – (I) neškodljivosti, (II) dobročinstvu, (III) autonomiji i (IV) pravednosti – te temeljnim europskim bioetičkim načelima: (V) ranjivosti, (VI) dostojanstvu i (VII) integritetu ljudske osobe.³¹

Načelo autonomije jedno je od najvažnijih etičkih principa medicinske prakse. Po tom principu, pacijentima pripada pravo odlučivanja o tijeku vlastita liječenja, pripadajućoj medicinskoj skrbi, terapijskim modelima, ali i »sudbini« vlastitog tijela. Potonja odluka treba se temeljiti na informiranom pristanku, a koji je lišen svake osobne, financijske ili materijalne dobiti.³² U transplantacijskoj medicini ovaj se princip primjenjuje kroz različite modele. Primjerice, sjevernoamerički model zastupa »etiku davanja«, koja se temelji

na darežljivosti i nesebičnosti, dok europski model zastupa »etiku uzimanja«. Za europski model vrijedi: ukoliko se osoba ne izjasni protivno, utoliko se pretpostavlja suglasnost i pristanak na darivanje organa (tzv. *presumed consent*). Australski model temelji se na prethodna dva, tj. na »etici davanja« i »etici uzimanja«, a za njega vrijedi: ukoliko postoji pristanak za darivanje

jetra stoji 157 000 dolara, dok legalno pribavljena doseže cijenu i od 557 100 dolara. Cijena ilegalno pribavljenog srca kreće se oko 119 000 dolara, dok legalno pribavljeno srce doseže vrtoglavih 997 700 dolara. Nadalje, cijena rožnice iznosi 24 400 dolara, dok se cijena krvi kreće od 25 dolara (Indija) do 337 dolara (Sjedinjene Američke Države) za pola litre. Cijena jajnih stanica u Sjedinjenim Američkim Državama iznosi 12 400 dolara, dok su iste u Ukrajini ili Rumunjskoj do 40 % jeftinije. Usp. Davorka Grenac, »Trebate lubanju? Ili bubreg? Može, ali plaćate u kešu«, *Tportal.hr* (2. 7. 2011.). Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/trebate-lubanju-ili-bubreg-moze-ali-placate-u-ke-su-20110701> (pristupljeno 31. 1. 2022.). Više o cijenama i kupovini ljudskih organa vidi: Tazeen H. Jafar, »Organ Trafficking: Global Solutions for a Global Problem«, *American Journal of Kidney Diseases* 54 (2009) 6, str. 1145–1157, doi: <https://doi.org/10.1053/j.ajkd.2009.08.014>.

19

Za primjer možemo uzeti tragičnu sudbinu jednog oca iz Ugande. Naime, na povratku u svoje selo, jedan je otac saznao da je njegov trogodišnji sin otet. Nakon uzaludne potrage, nekoliko sati kasnije, saznao je lokaciju gdje može pronaći mrtvo tijelo svoga djeteta. Otac je naposljetku našao svoga sina u lokvi krvi s odstranjenim spolnim organima. Više o tome vidi: Annie Kelly, »Child sacrifice and ritual murders rise in Uganda as famine looms«, *The Guardian* (6. 9. 2009.). Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2009/sep/06/uganda-child-sacrifice-ritual-murder> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

20

Eddy J. Walakira, Ddumba I. Nyanzi, *Violence against Children in Uganda. A Decade of Research and Practice, 2002 – 2012. Draft Report Submitted to Ministry of Gender, Labour and Social Development (MGLSD) and United Nations Children's Fund (UNICEF)*, Ministry of Gender Labour and Social Development and UNICEF, Kampala 2012. Dostupno na: <https://swsa.mak.ac.ug/sites/default/files/docs/Violence-against-Children-in-Uganda.pdf> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

21

Za različite tvrdnje vidjeti: Refugee Documentation Centre (Ireland), »Uganda –

Researched and compiled by the Refugee Documentation Centre«, *The United States Department of Justice*. Dostupno na: <https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/06/11/ritual%20killings.pdf> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

22

Ibid.

23

Više o tome vidi: S. Carney, *The Red Market*; Vanda Božić, »Kaznenopravni problemi transplantacije dijelova ljudskog tijela suočeni s ilegalnim tržištem ljudskih organa«, u: Ksenija Turković, Sunčana Rokandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski (ur.), *Hrestomatija hrvatskoga medicinskog prava*, Pravni fakultet, Zagreb 2016., str. 628–658, ovdje str. 645.

24

A. Ursić, M. Barić, T. Umnik, »Trgovanje ljudskim organima«, str. 103.

25

Izvjestavajući iz potresom razrušenog Haitija 2010. godine, uživo u javnom prijenosu, novinarka je slučajno nagazila na bijelu kutiju na kojoj je pisalo »Organ Jetra«. U eteru, zbunjeno se zapitala otkud usred tako kaotične situacije donirani paket organa jetre. Daljnja je istraga pokazala da su šatori izraelskog spasilačkog kampa bili opremljeni najsuvremenijom tehnologijom i stručnim osobljem za vršenje kirurških zahvata, dok su ostali spasilački kampovi jedva imali najosnovniji pribor za pružanje prve pomoći. Obavještajne službe Haitija upozoravale su na problem nefunkcionalnog mehanizma pružanja zaštite brojnim ozlijeđenim žrtvama, kao i na problem nestanaka djece povezan s ilegalnom trgovinom dječjim organima. Usp. Damir Kramarić, »Slučaj Fehir: Prikriva li policija otmice ljudi za ilegalnu trgovinu organima?! – 2. dio«, *Dnevno.hr* (29. 7. 2012.). Dostupno na: <https://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/slucaj-fehir-prikriva-li-policija-otmice-ljudi-za-ilegalnu-trgovinu-organima-2-dio-63371/> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

26

Na Internetu možemo čitati o ljudima koji prodaju vlastiti organ ili neki drugi dio svojega tijela, s ciljem pribavljanja najnovijeg tehnološkog uređaja. Tako je prije nekoliko godina svijet šokirao slučaj mladog Kineza, koji je odlučio prodati vlastiti bubreg da bi



organa, i nema izričite zabrane uzimanja organa, utoliko je liječniku dopušteno izvršiti transplantaciju. S druge strane, singapurski model temelji se na raznim stimulativnim mjerama za poticanje darivanja organa. Naime, potonji model bliskim rođacima darivatelja organa »žetonima zahvalnosti« osigurava 50 % popusta za troškove vlastita liječenja u vremenskom periodu od pet godina. Neki su tu stimulativnu mjeru prozvali »etikom reciprociteta«, dok su drugi u njoj prepoznali nepravednost.³³ Ovdje treba istaknuti da prva tri modela, sjevernoamerički, europski i australski, isključuju bilo kakvu novčanu, financijsku i materijalnu dobit kako za liječnike, tako i za darivatelje.

Bez obzira na etički model, liječnik koji sudjeluje u ilegalnim transplantacijama organa, koje se odvijaju u nekontroliranim uvjetima u svrhe osobnog profita, ne može opravdati svoje djelovanje. U liječničkoj zakletvi, kao i u pojedinim etičkim i medicinskim kodeksima, jasno se navode načela koja strogo zabranjuju iskorištavanje i ugrožavanje života, zdravlja i dobrobiti pacijenata. Liječnik krši: (I) načelo neškodljivosti, kada izaziva bol, traumu, ozljedu, hendikep, invaliditet, i smrt pacijenta; (II) načelo dobronamjernosti, kada ne djeluje u interesu pacijenta; (III) načelo pravednosti, kada se ne odnosi prema svima jednako; (IV) načelo autonomije, kada ne poštuje slobodu i volju pacijenta.

Nadalje, kada liječnik secira zdravu osobu i uzima vitalne organe u svrhu ilegalne trgovine, on tada ne samo da narušava cjelovitost ljudskog tijela nego ne poštuje i niz bioetičkih načela, u prvom redu načelo integriteta. To znači da liječnik ne poštuje ljudsko tijelo, volju, emocije, želje, vjerska uvjerenja i moralne vrijednosti – ono što osobu čini cjelovitim i integralnim bićem. Općenito, zabrana trgovine ljudskim organima temelji se na etičkom načelu integriteta ljudskog tijela, koje nikada ne smije predstavljati sredstvo postizanja nekog drugog cilja. Međutim, u duhu je suvremenog doba neminovno obavljanje transplantacija, kojima se organ(i) jedne osobe koriste za dobrobit druge. Inzistiranje na altruističkoj donaciji ljudskih organa jedan je od modaliteta rješavanja ove kontradikcije. Ideja da s ljudskim organima treba postupati kao s darovima i da se nikada ne smiju doživljavati kao komercijalizirana roba duboko je ukorijenjena u mnogim, posebno zapadnim društvima.³⁴

Kada se liječnik prema pacijentu ne odnosi kao prema osobi, nego ga tretira kao potrošnu robu ili stvar, tada ne poštuje bioetičko načelo dostojanstva ljudske osobe. Naime, ljudsko dostojanstvo nalazi se u središtu europskog principalizma, kao univerzalna i intrinzična vrijednost koju nije moguće izgubiti, uništiti, kupiti ili prodati. Poštovati ljudsko dostojanstvo ujedno znači štititi ljudski život i osobu.

Naposljetku, kada liječnik iskorištava zdravstveno ugrožene osobe, tada krši bioetičko načelo ranjivosti. To je načelo ključno u kontekstu društvene nejednačenost između bogatih i siromašnih. Naime, ranjivi mogu biti pojedinci, ali i šire – grupe, obitelji, zajednice i društva. Tako se načelom ranjivosti nerijetko apelira na nesebičnu skrb, solidarnost i osjećaj empatije.

Osim pravnih propisa, sudjelujući u nelegalnim transplantacijama, liječnik ujedno krši i bioetička načela vlastite struke. Gazeći ljudsko dostojanstvo i integritet, liječnik istovremeno krši i načelo pravednosti. Svrha medicinske djelatnosti i zdravstvene njege očituje se u ublažavanju patnje i sprječavanju smrti. Stoga se svaka liječnička aktivnost koja djeluje suprotno može smatrati neetičnom, a ponekad je i protivna zakonu. Sudjelujući u nelegalnim transplantacijskim zahvatima, liječnik ujedno postaje i počinitelj kaznenog djela.

6. Trgovanje ljudskim organima u pojedinim zemljama

Prodaja organa kod pripadnika nižeg socijalnog miljea česta je pojava u siromašnim zemljama Afrike, Azije, Latinske Amerike i Istočne Europe, dok se u određenim krajevima Dalekog istoka nerijetko slobodno disponira organima pogubljenih osuđenika.³⁵ S druge strane, za ilegalno pribavljanje bubrega, u Turskoj je od 1989. godine predviđena zatvorska kazna, dok se u Brazilu od 1997. kupoprodaja organa kažnjava visokim zatvorskim kaznama. Indija se dugi niz godina smatrala »bazarom bubrega« jer je sve do 1994. godine, kada je donijela »Zakon o transplantaciji ljudskih organa«, imala aktivno tržište ljudskim organima.³⁶ Prepoznata je kao odredište komercijalnih transplantacija i transplantacijskog turizma 1980-ih i 1990-ih godina.³⁷ Velika dostupnost

se domogao novog iPhonea. Nažalost, to nije izolirani slučaj. Usp. »Kinezi pokušali prodati organe kako bi skupili novac za novi iPhone«, *Net.hr* (16. 9. 2015.). Dostupno na: <http://net.hr/tehnoklik/vijesti-tehnoklik/bubreg-za-telefon-kinezi-pokusali-prodati-organe-kako-bi-skupili-novac-za-novi-iphone/> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

27

Martin Gunnarson, Susanne Lundin, »The Complexities of Victimhood: Insights from the Organ Trade«, *Somatechnics* 5 (2015) 1, str. 32–51, ovdje str. 43, doi: <https://doi.org/10.3366/soma.2015.0146>.

28

Vidi Fejzi Beqiri, »Trgovanje ljudima u svrhu uklanjanja organa na Kosovu«, *Kriminologija i socijalna integracija* 28 (2020) 1, str. 78–94, ovdje str. 86, doi: <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.4>.

29

Usp. United Nations, »Report of the International Bioethics Committee of UNESCO (IBC) on Consent«, *Jahrbuch für Wissenschaft und Ethik* (2009), str. 27–33, doi: <https://doi.org/10.1515/9783110208856.227>.

30

Jacob Dahl Rendtorff, Peter Kemp, *Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw. Autonomy, Dignity, Integrity and Vulnerability*, sv. I, Institute Borja de Bioetica, Centre for Ethics and Law, Barcelona 2000., str. 272–273.

31

Više o sličnostima i razlikama među američkim i europskim bioetičkim načelima vidi: Tom L. Beauchamp, »Načela u bioetici«, *Društvena istraživanja* 5 (1996) 3–4, str. 533–544; Iva Rinčić, »Sličnosti i razlike europske i američke bioetike u odnosu na temeljna bioetička načela«, *Jahr* 4 (2013) 8, str. 739–746; Ana Jeličić, *Recepcija i preobrazba bioetike u Hrvatskoj* (disertacija), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za filozofiju, Zagreb 2016., str. 290–302.

32

Usp. J. Dahl Rendtorff, P. Kemp, *Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw*, str. 48.

33

Usp. Ivan Šegota, »Etička pitanja transplantacije«, *Bioetički svesci* (1999), br. 14, str. 3–9.

34

Usp. J. Dahl Rendtorff, P. Kemp, *Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw*, str. 272–273. Usp. M. Gunnarson, S. Lundin, »The Complexities of Victimhood«, str. 34.

35

Tajvan je ranih 90-ih godina 20. stoljeća bio poznata destinacija za pribavljanje organa pogubljenih osuđenika, ali nakon što je uvedena zakonska zabrana disponiranja organima pogubljenih osuđenika, putovi pribavljanja ljudskih organa okrenuli su se prema Kini. Postoje podaci da se organi prikupljaju i u Turskoj, Albaniji, Gruziji, Moldaviji, Rusiji, Bjelorusiji, Ukrajini i Rumunjskoj. U Moldaviji godišnje oko 300 ljudi proda vlastiti organ. Više o tome vidi: »Klinička etika. Slučajevi iz prakse«, *Medicinski fakultet Split*, str. 1–150, ovdje str. 28. Dostupno na: http://neuron.mefst.hr/docs/katedre/med_humanistika/Medicina/MHIV/2013_14/Slu%C4%8Dajevi-seminari-SVE%2025-12-2013.pdf (pristupljeno 31. 1. 2022.).

36

Sunil Shroff, »Legal and ethical aspects of organ donation and transplantation«, *Indian J Urol* 25 (2009) 3, str. 348–355, ovdje str. 350, doi: <https://doi.org/10.4103/0970-1591.56203>.

37

Gabriel M. Danovitch *et al.*, »Organ Trafficking and Transplant Tourism, The Role of Global Professional Ethical Standards – The 2008 Declaration of Istanbul«, *Transplantation Journal* 95 (2013) 11, str. 1306–1312, ovdje str. 1308, doi: <https://doi.org/10.1097/tp.0b013e318295ee7d>.

organa i niske cijene transplantacije pretvorili su Indiju u meku za presađivanje bubrega. U časopisima *Lancet* i *Transplantation Proceedings* 90-ih godina 20. stoljeća pojavili su se članci o lošim rezultatima transplantacijskih zahvata u Indiji. Nakon toga, donošenjem propisa koji zabranjuju prodaju ljudskih organa, Indija je započela borbu protiv ilegalnih transplantacija.³⁸

Budući da je Egipat epicentar trgovine i transplantacije organa izbjeglica iz afričkih zemalja, on svojim geografskim položajem predstavlja svojevrsna »vrata« za ulazak i izlazak iz Afrike.³⁹

U Kini su se početkom novog milenija pojavila nagađanja da je Komunistička stranka Kine progonila, ubijala i nasilno vadila organe građana koji su prakticirali *falun gong*. Riječ je o miroljubivoj i bezopasnoj tehnici njege duha i tijela, koja je zbog velikog broja pristalica smatrana prijetnjom komunističkoj partiji. Jiang Zemin, tajnik Komunističke stranke Kine, 1999. godine objavio je rat zajednici *falun gong*, otprilike u isto vrijeme kada su počeli rasti kineski transplantacijski centri i masovne transplantacije.⁴⁰ U manje od deset godina broj transplantacija je enormno porastao, dok su masovni priljev i beskrajna opskrba ljudskim organima alarmirali svjetsku znanstvenu i zdravstvenu javnost.⁴¹ Još 1984. godine, u Narodnoj Republici Kini donesen je dokument pod nazivom »Pravila o korištenju organa pogubljenih osuđenika«,⁴² iako je međunarodno humanitarno pravo to jasno zabranilo, čak i uz pristanak osuđenika. Naime, još je 1977. godine, uz »Ženevsku konvenciju« iz 1949. godine, donesen protokol koji takvu praksu strogo zabranjuje. Unatoč međunarodnim dokumentima, osudama i zabranama, po starom kineskom zakonu, svi osuđenici na smrt smatrali su se dobrovoljnim darivateljima organa. S obzirom na to da je potražnja za organima rasla, osuđenici su znali biti smaknuti i prije službenog roka izvršenja smrtno kazne.⁴³ Kina po broju izvršenih transplantacija prednjači u svijetu, iako je malo poznat podatak da je postotak osoba kojima život ovisi o takvoj vrsti medicinskog zahvata ispod 1%.⁴⁴ Kineske su vlasti dugi niz godina odbijale priznati opisanu praksu, iako je istraživanje iz 2006. godine pokazalo da je prodaja organa zatvorenika, bez njihove suglasnosti, bio »milijarde dolara vrijedan posao u Kini«. Unatoč naporima da se praksa uzimanja organa obustavi, Kina je nastavila prkositi međunarodnim zdravstvenim propisima i etičkim kodeksima. Na taj je način Narodna Republika Kina postala jedan od vodećih centara za opskrbu organima 21. stoljeća.⁴⁶ Pod snažnim pritiskom međunarodne zajednice, kineske vlasti korigirale su »Pravila o korištenju organa pogubljenih osuđenika« i uvele obavezan pismeni pristanak na darivanje organa.⁴⁷ Međutim, javnost je nedugo kasnije uzdrmla vijest o koncentracijskom logoru u okviru jedne bolnice u Pekingu, gdje je velik broj *falun gong* praktikanata godinama bio podvrgnut uzimanju organa *ex vivo*, a potom i ubijen.⁴⁸ Potonja je praksa bila moguća jer je Komunističke stranka Kine smrt zatvorenika smatrala samoubojstvom.⁴⁹ Nakon prvotnog razotkrivanja, lavinom dokaza otkrilo se da je takva praksa bila prisutna i u drugim bolnicama.⁵⁰ Pod pritiskom drugih država, Kina je smanjila broj smrtnih kazni i uvela mjere za suzbijanje transplantacijskog turizma. Tako su kineske vlasti tek 2010. godine »trgovinu organima« prepoznale kao zločin. Narodna Republika Kina pokrenula je programe dobrovoljnog darivanja organa s ciljem uvođenja zabrane disponiranja organa pogubljenih zatvorenika te povećanjem broja donora od strane građana.⁵¹ Od 1. siječnja 2015. godine, uzimanje organa pogubljenih zatvorenika postalo je zabranjeno u svim kineskim bolnicama,⁵² a dobrovoljna darivanja postala su glavni izvor transplantacija.⁵³

Iran dopušta izvjesni stupanj otvorene kupoprodaje organa, tj. transakciju koja se odvija zakonito i pod kontrolom dviju nevladinih organizacija: (I) Udruge za podršku bubrežnim bolesnicima i (II) Dobrotvorne organizacije za posebne i teške bolesti.⁵⁴ Zajednički rad nevladinih organizacija i državnih tijela rezultiralo je time da u Iranu ne postoje liste čekanja za transplantaciju

38

Postojeći zakoni nisu u potpunosti riješili problem trgovine ljudskim organima jer je, zahvaljujući pravnim prazninama, izigrana zakonodavna nepreciznost. Primjerice, pojedine odredbe zahtijevaju da darivatelj organa mora biti srodnik primatelja, bračni drug ili pojedinac koji donaciju vrši iz altruističkih razloga, iz »ljubavi« za primatelja. Usp. Sheri R. Glaser, »Formula to Stop the Illegal Organ Trade: Presumed Consent Laws and Mandatory Reporting Requirements for Doctors«, *Human Rights Brief* 12 (2005) 20, str. 20–22.

39

Usp. Abdullah al-Hamid, »Prodavaonica rezervnih ljudskih organa«, *Aljazeera* (10. 9. 2016.). Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2016/9/10/prodavnicarezervnih-ljudskih-organa> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

40

Adrienne Thompson, »China's Illegal Organ Trade: From Executed Prisoners to Organ Tourism to Falun Gong«, *West Virginia University Historical Review* 1 (2020) 1, str. 53–71, ovdje str. 54.

41

Broj godišnjih transplantacija 1999. godine iznosio je oko 150, dok je 2008. godine ta brojka porasla do (nevjerojatnih) 10 000 godišnje. Za više o tome vidi: A. Thompson, »China's Illegal Organ Trade«, str. 53.

42

Usp. Yijin Wu, »Ethical and Legal Considerations on Organ Procurement from Executed Prisoners in China«, *Acta Bioethica* 26 (2020) 2, str. 237–245, ovdje str. 238, doi: <http://doi.org/10.4067/S1726-569X2020000200237>.

43

U Kini se smrtna kazna izvršava pucnjem u glavu. Na taj se način, za razliku od ubrizgavanja injekcije u krvotokni sustav,

čuvaju organi za transplantaciju. Usp. Whitney Hinkle, »Giving Until it Hurts: Prisoners are not the Answer to the National Organ Shortage«, *Indiana Law Rev* 35 (2002) 2, str. 593–619, ovdje str. 598.

44

Usp. Jiayang Fan, »Can China Stop Organ

Trafficking?«, *The New Yorker* (10. 1. 2014.). Dostupno na: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/can-china-stop-organ-trafficking> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

45

Istraživanje su provela dvojica Kanadana 2006. godine, David Kilgour, član parlamenta, i David Matas, odvjetnik za ljudska prava. Više o tome vidi: David Matas, David Kilgour, »Report Into Allegations of Organ Harvesting of Falun Gong Practitioners in China«, *Organharvestinvestigation.net*. Dostupno na: <https://cja.org/wp-content/uploads/downloads/Kilgour-Matas-organ-harvesting-rpt-July6-eng.pdf> (pristupljeno 31. 1. 2022.); David Matas, »Organ harvesting of Falun Gong Practitioners in China: An Update«, *Interfaith International* (2008.). Dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/CHN/INT_CAT_NGO_CHN_41_8364_E.pdf (pristupljeno 31. 1. 2022.); Tom Treasure, »The Falun Gong, organ transplantation, the holocaust and ourselves«, *Journal of the Royal Society of Medicine* 100 (2007) 3, str. 119–121, doi: <https://doi.org/10.1258/jrsm.100.3.119>.

46

A. Thompson, »China's Illegal Organ Trade«, str. 54.

47

Većina osuđenika davala je pisani pristanak na darivanje organa jer se smatralo da se tako vraća dignitet obiteljskom prezimenu koje je okaljano osuđujućom smrtnom presudom.

48

U pekinškoj bolnici moglo se izričito predbilježiti za transplantaciju organa darivatelja koji je član *falun gong* zajednice. *Falun gong* kineska je tehnika kultiviranja duha i tijela, sustav vježbi i učenja za oplemenjivanje i transformiranje duha i tijela. *Falun gong* nije tehnika liječenja, već tehnika dovođenja ljudskog tijela do sklada, tj. stanja oslobođenja od bolesti. Li Hongzhi tehniku je javno podučavao od 1992. godine, dok je od 1999. godine pokret u Kini zabranjen. Usp. Erin Chlopak, »China's Crackdown on Falun Gong«, *Human Rights Brief* 9 (2005) 1, str. 17–19, ovdje str. 17; Sonia Elks, »China is harvesting organs from Falun Gong members, finds expert panel«, *Reuters* (17. 6. 2019.). Dostupno na: <https://www.reuters.com>

bubrega.⁵⁵ Naime, sustav dobivanja organa živih darivatelja je iznimno razvijen, dok svega 10–15 % presađenih organa potječe od umrlih darivatelja.⁵⁶ Zanimljivo je istaknuti da liječnici koji procjenjuju podudarnost organa ne smiju biti izravno uključeni u transplantacijski proces. Dapače, s ciljem sprječavanja korupcije, ni transplantacijski kirurzi, ni transplantacijske klinike ne smiju sudjelovati u izboru davatelja organa.

O alarmantnoj situaciji trgovanja dijelovima ljudskog tijela na Kosovu, pisali su mnogi. No, Michael Montgomery, američki novinar, prvi je pisao o trgovini ljudskim organima, koja se na Kosovu pojavila nakon završetka rata 1999. godine. Montgomery je prikupio iskaze bivših vojnika Oslobođilačke vojske Kosova, u kojima su iznesena strahovita svjedočanstva o zločinima nad pripadnicima srpske nacionalnosti, nekosojskim vojnim zarobljenicima i civilnim pučanstvom. Montgomery je sažetak svojega izvještaja dostavio Uredu za nestale osobe i forenziku (Office of Missing Persons and Forensics) pri Privremenoj upravi misije Ujedinjenih naroda na Kosovu (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo). Kako stoji u izvještaju, žrtve trgovine ljudskim organima bili su vojnici i civili zarobljeni od strane Oslobođilačke vojske Kosova tijekom i nakon rata na Kosovu. Žrtve su bile transportirane u improviziranu kliniku u blizini Tirane u Albaniji, gdje ih se ubijalo poradi uzimanja organa u svrhu transplantacije. Tužitelji za ratne zločine Ujedinjenih naroda istraživali su taj slučaj od 2002. do 2003. godine te ponovno 2004. godine. Međutim, zaključeno je da nema dovoljno dokaza.⁵⁷

Dick Marty, švicarski tužitelj, 12. prosinca 2010. godine dostavio je Vijeću Europe iscrpan nacrt izvješća pod nazivom »Nečovječno postupanje prema ljudima i nedopušteno trgovanje ljudskim organima na Kosovu« (»Inhuman Treatment of People and Illicit Trafficking in Human Organs in Kosovo«),⁵⁸ temeljen na prikupljenim dokazima i podacima koje je Carla Del Ponte razotkrila u svojoj knjizi.⁵⁹ Marty je u izvješću naveo da je Oslobođilačka vojska Kosova počinila ozbiljne zločine protiv srpskih državljana koji su na kraju rata ostali zarobljeni na Kosovu, uključujući trgovanje ljudskim organima, tj. zločine koji nisu do tada bili predmetom bilo kakve ozbiljne istrage.⁶⁰ Vijeće Europe prihvatilo je Martyjevo izvješće te je Rezolucijom Vijeća Europe 2011. godine pokrenuta istraga. Istraga je pokazala da su se na teritoriju Kosova zaista događali zločini trgovanja dijelovima ljudskih tijela, ali zbog velikog vremenskog odmaka i nemogućnosti identifikacije žrtava i počinitelja, nije bilo moguće podignuti optužnicu. Pretpostavlja se da je kosovska mreža bila dio veće međunarodne mreže organizirane trgovine ljudskim organima sa sjedištem u Izraelu.⁶¹

Velika Britanija tek je 1989. godine donijela zakon kojim se zabranjuje davanje novčane naknade za ljudski organ (»The Human Organ Transplant Act«),⁶² dok je Kongres Sjedinjenih Američkih Država 1984. godine donio zakon kojim se zabranjuje trgovina ljudskim organima uz novčanu naknadu (»The National Organ Transplant Act«).⁶³ Međutim, u Sjedinjenim Američkim Državama i dalje nije riješeno pitanje pravne osnovanosti slobodnog disponiranja dijelovima ljudskog tijela, što je rezultiralo pravnom nedorečenošću i krajnje bizarnim slučajevima u praksi. Sljedeći slučajevi samo su egzemplarni primjeri revolucionarnih slučajeva kao prekretnica u zakonskoj regulaciji spornih domena tretiranja dijelova ljudskog tijela kao stvari u prometu:

(1) Slučaj »Banka krvi zajednice Kansas Cityja protiv Savezne trgovinske komisije« (»Community Blood Bank of Kansas City versus Federal Trade Commission«)⁶⁴ iz 1962. godine prvi je veći sudski spor koji je otvorio

pitanja: (I) mogu li dijelovi ljudskog tijela biti prodavani kao roba?; (II) podliježu li dijelovi ljudskog tijela zakonima o slobodnoj trgovini?⁶⁵ U predmetnom je slučaju odlučeno da se krv i krvna plazma u određenim okolnostima mogu smatrati »proizvodom« ili »robom« te da mogu biti podložni zakonima slobodne trgovine.

[com/article/us-britain-china-rights-idUSK-CNIT1236](https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2011/05/organ-broker-china-considers-financial-incentives-for-donation) (pristupljeno 31. 1. 2022.).

49

Usp. Wesley J. Smith, »Murder for organs broker china considers financial incentives for donation«, *First Things* (5. 3. 2011.). Dostupno na: www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2011/05/organ-broker-china-considers-financial-incentives-for-donation (pristupljeno 31. 1. 2022.).

50

Oko 60 000 članova, redovitih praktikanata revitalizirajuće tradicionalne vještine, privučeno je i osuđeno na smrtnu kaznu, pod izlikom osude »državnog neprijatelja«, a u svrhu popunjavanja nedostatka zdravih organa za transplantaciju.

51

Wang Weilan, »New automated system seeks to allow patients fairer access to donated organs«, *Global Times* (9. 7. 2013.). Dostupno na: <https://www.globaltimes.cn/content/794931.shtml> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

52

Yijin Wu et al., »Cadaveric organ donation in China: A crossroads for ethics and sociocultural factors«, *Medicine* 97 (2018) 10, p e9951, doi: <https://doi.org/10.1097/md.0000000000009951>.

53

Kirk C. Allison et al., »Historical development and current status of organ procurement from death-row prisoners in China«, *BMC Med Ethics* 16 (2015) 85, str. 1–7, doi: [10.1186/s12910-015-0074-0](https://doi.org/10.1186/s12910-015-0074-0).

54

»The Charity Association for the Support of Kidney Patients (CASKP)« i »The Charity Foundation for Special Diseases (CFSD)«. Prema: »Ilegalna trgovina ljudskim organima – na Kosovu i šire«, *Jutarnji list* (15. 12. 2010.). Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/ilegalna-trgovina-ljudskim-organima-na-kosovu-i-sire-1957830> (pristupljeno 31. 1. 2021.).

55

Iran je jedina država koja omogućuje prodaju bubrega s državnom kontrolom i određenom podrškom i to zakonitim putem temeljem Vladinog zakona iz 1997. god. Naime, darivatelj

za bubreg dobiva oko 4000 dolara (iznos varira zavisno o dobi darivatelja). Pritom, primatelj uplaćuje veći dio svote, dok humanitarne zaklade novčano potpomažu siromašne bolesnike. Država potonju transakciju odobrava novčanom naknadom od jedne trećine iznosa, a pokriva i troškove skupog transplantacijskog postupka. Tako se u Iranu transplantira oko 2000 bubrega godišnje, isključivo u državnim klinikama. – »U Iranu dozvoljena kupoprodaja organa – prihvatljivi model?«, *Hrvatska Donorska Mreža*. Dostupno na: <http://www.hdm.hr/2016/09/20/u-iranu-dozvoljena-kupoprodaja-organa-prihvatljiv-model/> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

56

Do organa umrlih osoba dolazi se vrlo teško, a razlog leži u religijskom uvjerenju da mrtvo tijelo pripada Bogu, a ne čovjeku.

57

Montgomery je u svojem izvješću po prvi put spomenuo i tzv. »Žutu kuću« (»Yellow house«), koju su istražitelji Haškog tribunala, u veljači 2004. godine, pronašli te u njoj zatekli: (I) široko rasprostranjene tragove krvi nepoznatog podrijetla; (II) plastične posude; (III) prazne bočice lijekova koji se koriste pri kirurškim intervencijama; (IV) metalne krhotine koje su podsjećale na ostatke kirurških instrumenata; te (V) medicinsku kiruršku opremu na odlagalištu otpada i u koritu rijeke, za koje je postojala osnovana sumnja da su korišteni za uzimanje organa za transplantaciju oteetim Srbima i nealbancima. Obitelj koja je živjela u spomenutoj kući ponudila je proturječna i nedosljedna objašnjenja za krv i predmete koji su tamo zatečeni. Na temelju predmeta koji su pronađeni u »Žutoj kući«, Haški Tribunal je 13. siječnja 2005. godine pokrenuo istragu o trgovini ljudskim organima simboličnog naziva »Don Quijote«. »Žuta kuća« nalazi se u selu Ribe, nedaleko od grada Burela na sjeveru Albanije. Usp. Dick Marty, »Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo«, *Parliamentary Assembly*. Dostupno na: https://assembly.coe.int/committeedocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf (pristupljeno 31. 1. 2022.).

58

Usp. Ami Cholia, »Illegal Organ Trafficking Poses A Global Problem«, *Huffington Post* (24. 8. 2009.). Dostupno na: <https://www.huffpost.com/entry/illegal-organ-trafficking-poses-a-global-problem>



- (2) Slučaj »Green protiv Commissioner« iz 1980. godine predstavlja spor između Margaret Cramer Green i porezne službe Sjedinjenih Američkih Država.⁶⁶ Naime, gospođa Green za vlastiti je život zarađivala prodajom krvi rijetke krvne grupe AB-. Budući da je darivanjem krvi gubila određene minerale i antitijela, koje je nadoknađivala posebnom i skupom prehranom, gospođa Green u poreznoj je prijavi tražila olakšicu za prehranu, putne troškove, premije zdravstvenog osiguranja i posebne lijekove. Porezna služba nije udovoljila njezinom zahtjevu pa je gospođa Green podnijela sudsku tužbu protiv porezne službe. Sud je odlučio da je krv gospođe Green roba koja se prodaje, da je ona proizvođač i skladištar svojega proizvoda te da je došlo do uobičajene prodaje proizvoda između proizvođača i prerađivača. Sud je odlučio da troškovi prehrane ulaze u poreznu olakšicu kao i putni troškovi koje je gđa. Green počinila kao »kontejner« svojeg proizvoda, ali ne i putni troškovi gđe. Green kao osobe.
- (3) Slučaj »Jacobs protiv Države« iz 1983. godine tiče se Barryja Jacobsa i njegova pokušaja osnivanja udruge za Međunarodnu razmjenu bubrega, koja se trebala baviti nabavkom i preprodajom organa iz cijeloga svijeta. Pokušaj realizacije ovog projekta spriječen je promptnom reakcijom Kongresa Sjedinjenih Američkih Država, tj. donošenjem »Zakona o zabrani preprodaje ljudskih organa« (»National Organ Transplant Act«) 1984. godine. Međutim, navedenim zakonom nije zabranjena prodaja krvi, krvne plazme, sperme i fetalnih organa.⁶⁷
- (4) Slučajevi »Karen Ann Quinlan«⁶⁸ i »encefalitičko dijete Gabriel«⁶⁹ iz 1987. godine otvorili su pitanje prava presađivanja srca djeteta u stanju trajne vegetacije. Posebno je značajan slučaj »bebe Therese« iz 1992. godine,⁷⁰ čiji su roditelji tijekom trudnoće saznali da njihovo nerođeno dijete ima encefalitis i da će poživjeti najviše nekoliko dana nakon rođenja. Unatoč šokantnoj spoznaji, majka djeteta odlučila je čuvati trudnoću, a organe djeteta darovati onima kojima su potrebni. Ovaj čin krajnjeg altruizma izazvao je etičku i pravnu raspravu oko definicije smrti. Budući da je dijete rođeno živo i s obzirom na to da se organi za darivanje smiju uzimati isključivo od preminulih osoba, slučaj je prosljeđen sudovima. Zbog tehničke nedosljednosti, Vrhovni sud Floride zabranio je da se organi djeteta uzimaju prije prestanka rada srca, iako je već nastupila neurološka smrt. Nažalost, srce djeteta prestalo je kucati deveti dan, a organi na kraju nisu donirani. Predmetni slučaj bio je prekretnica i jedan od presedana da se smrt osobe određuje prema kriteriju smrti moždane aktivnosti, a ne prestankom rada srca.
- (5) Konačno, problematika pribavljanja kompatibilne koštane srži došla je do izražaja u slučaju »Marrise Eve Ayala« iz 1991. godine. Bračni par Ayala nije uspijevao pribaviti odgovarajuću vrstu koštane srži za svoju oboljelu kćer, zbog čega se odlučio začeti novo dijete i iskoristiti njegovu koštanu srž. Transplantacija je uspješno obavljena, što je utrlo put i nadu za druge roditelje u bezizlaznim situacijama pribavljanja podudarajuće koštane srži.⁷¹

7. Međunarodni dokumenti u domeni suzbijanja trgovine ljudskim organima

S ciljem suzbijanja trgovine ljudskim organima, na međunarodnoj razini donesena su dva krucijalna dokumenta: (I) »Deklaracija o trgovini organima i transplantacijskom turizmu« (tzv. »Istanbulska deklaracija«); i (II) »Konvencija Vijeća Europe protiv trgovine ljudskim organima«.

7.1. Istanbulska deklaracija

U Istanbulu 2008. godine, na inicijativu Međunarodnog transplantacijskog društva (The Transplantation Society) i Međunarodnog nefrološkog društva (International Society of Nephrology), održan je skup koji je rezultirao donošenjem »Deklaracije o trgovini organima i transplantacijskom turizmu«. ⁷²

www.huffpost.com/entry/illegal-organ-trafficking_n_244686 (preuzeto 31. 1. 2022.).

59

Carla Del Ponte, bivša glavna tužiteljica Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY), po odlasku sa svoje dužnosti 2008. godine, napisala je knjigu *Lov. Ratni zločinci i ja* (izvorno *The Hunt. Me and the War Criminals*). U svojoj knjizi, Del Ponte navodi da su kosovski Albanci uzimali organe otetih etničkih Srba nakon što je oružani sukob završio 1999. godine. Navedene optužbe potkrijepila je vlastitim iskustvom posjete mjesta događaja te iskazom nekolicine svjedoka, od kojih je jedan »osobno izvršio isporuku organa« u albansku zračnu luku za prijevoz u inozemstvo. Da su ove okolnosti bile poznate ranije, prije proglašenja neovisnosti Kosova, zaključila je Del Ponte, mnoge svjetske vlade možda ne bi imale isti stav po pitanju neovisnosti Kosova.

60

Usp. Dick Marty, »Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo«, paragraf 1. i 2.

61

Međunarodna mreža organizirane trgovine ljudskim organima započela je s radom kada je Luftij Dervishi, urolog i profesor na sveučilištu u Prištini, na medicinskoj konferenciji u Istanbulu upoznao poznatog kirurga i trgovca organima Yusufu Sönmeza, liječnika iz Turske. Mreža je poslovala na način da je dovodila ljude iz Turske, Moldavije, Rusije i Kazahstana, obećavajući im novčanu naknadu za pojedine organe, koje je zatim prodavala imućnim pacijentima iz bogatih država, uključujući Izrael i Kanadu. Potonje operacije odvijale su se u privatnoj klinici Medicus, zahvate je poduzimao turski kirurg Yusuf Sönmez, dok je »glavni menadžer« bio izraelac Moshe Harel. Mreža je otkrivena kada je policija pronašla Yilmana Altuna, mladog Turka u zračnoj luci u Prištini, koji je kolabirao, čekajući povratni let za Istanbul, nakon što mu je uzet bubreg za transplantaciju. Prema: Hrvatska donorska mreža (vidi bilj. 55).

62

T. J. Hoffman, »Organ Donor Laws in the U.S. and the U.K.«, str. 364.

63

Fred H. Cate, »Human Organ Transplantation: The Role of Law«, *The Journal of Corporation Law* 69 (1994) 20, str. 69–90, ovdje str. 76; T. J. Hoffman, »Organ Donor Laws in the U.S. and the U.K.«, str. 354.

64

»Community Blood Bank of Kansas City Area, Inc., a Corporation, et al., Petitioners, v. Federal Trade Commission, Respondent, 405 F.2d 1011 (8th Cir. 1969)«, *JUSTIA US Law*. Dostupno na <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/405/1011/369920/> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

65

»Federal Trade Commission Decisions«, str. 728–977. Dostupno na: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-70/ftcd-vol70july-december1966pages728-977.pdf (pristupljeno 31. 1. 2022.).

66

»Green v. Commissioner«, *Leagle*. Dostupno na: <https://www.leagle.com/decision/1980130374cltc122911214> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

67

Walter Sullivan, »Buying of kidneys of poor attacked«, *The New York Times* (24. 9. 1983.). Dostupno na: <https://www.nytimes.com/1983/09/24/us/buying-of-kidneys-of-poor-attacked.html> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

68

Karen Ann Quinlan zapala je u stanje trajne vegetacije do koje ju je dovela konzumacija lijekova za smirenje u kombinaciji s alkoholom. Liječnici su odbili zahtjev njezinih roditelja da isključe aparate koji su je držali na životu. Slučaj Karen Ann Quinlan otvorio je brojna važna pitanja o eutanaziji, zakonskom skrbništvu i građanskim pravima, u okviru moralne teologije i bioetike. Njezin slučaj utjecao je na medicinsku praksu i zakone diljem svijeta te pridonio razvoju formalnih etičkih povjerenstava u bolnicama. Usp. Robert D. McFadden, »Karen Ann Quinlan, 31, dies; Focus of '76 right to die case«, *The New York Times* (12. 6. 1985.). Dostupno na: <http://www.nytimes.com/1985/06/12/nyregion/karen-ann-quinlan-31-dies-focus-of-76-right->



Ovom su Deklaracijom, koja je nastala na temeljima »Rezolucije Svjetske zdravstvene skupštine« iz 2004. godine,⁷³ definirana etička načela u području trgovine ljudskim organima i transplantacijskom turizmu. U Deklaraciji, sudionici skupa izrazili su potrebu uvođenja pravnog okvira regulacije darivanja i transplantacije organa, transparentnog sustava regulatornog nadzora da bi se osigurala implementacija standarda i zabranila neetična praksa.⁷⁴ U tom su kontekstu zaključili »Istanbulske deklaracije« sljedeći: (I) komercijalizacija ljudskih organa usmjerena je na ranjivu populaciju; (II) neetičke aktivnosti transplantacijskog turizma i trgovine ljudskim organima treba zabraniti pronalaženjem sigurne i odgovorne prakse koja zadovoljava potrebe primatelja i štiti davatelje organa; (III) cilj je »Istanbulske deklaracije« borba protiv trgovine ljudskim organima i očuvanje plemenitosti darivanja organa.⁷⁵

Ovdje treba imati na umu da je proteklih desetljeća Svjetska zdravstvena organizacija upozoravala na to da trgovanje ljudskim organima i transplantacijski turizam poprimaju globalne razmjere. Ista je organizacija istaknula da je trgovina ljudskim organima usmjerena na siromašni društveni milje, kojeg uglavnom čine: (I) siromašni; (II) nepismeni; (III) zatvorenici; (IV) neprijavljeni imigranti; i (V) političke izbjeglice.⁷⁶

7.2. Konvencija Vijeća Europe protiv trgovine ljudskim organima

Pod okriljem Vijeća Europe, u Španjolskoj je 25. ožujka 2015. godine done-sena »Konvencija protiv trgovine ljudskim organima«. To je prvi obvezujući međunarodni pravni dokument protiv trgovine ljudskim organima, koji sadrži kaznenopravne odredbe. Brojne europske zemlje potpisale su ovaj prvi međunarodni ugovor o suzbijanju trgovine ljudskim organima, na kojemu se zaradi više od milijardu eura godišnje.⁷⁷ Usvajanje *Konvencije* povijesna je prekretnica u borbi protiv trgovine ljudskim organima budući da predstavlja dokument koji daje međunarodno dogovorenu definiciju trgovanja ljudskim organima, identificirajući aktivnosti koje države, ratificirajući konvenciju, moraju inkorporirati i kriminalizirati u svojim nacionalnim zakonodavstvima.⁷⁸ *Konvencija* zahtijeva da države potpisnice u svoje nacionalno zakonodavstvo inkorporiraju kazneno djelo uzimanja ljudskih organa živim ili preminulim darivateljima, počinjeno s ili bez izričitog pristanka (čl. 4. st. 1. toč. a). Također, kaznenim bi se djelom trebalo propisati i davanje živom darivatelju ili trećoj strani novčane naknade ili usporedive imovinske koristi u zamjenu za uzimanje organa (čl. 4. st. 1. toč. b), kao i davanje novčane naknade ili usporedive koristi trećoj osobi u zamjenu za uzimanje organa s preminulog darivatelja (čl. 4. st. 1. toč. c). Drugim riječima, nezakonito je uklanjati organe živog ili preminulog darivatelja bez jasnog pristanka te u svrhu stjecanja imovinske koristi. Prema Konvenciji, svako uzimanje organa sa živih ili umrlih davatelja izvršeno izvan domaćeg transplantacijskog sustava ili kršenje bitnih načela nacionalnog zakonodavstva o transplantaciji smatra se kaznenim djelom. Također, *Konvencija* zahtijeva od država potpisnica da poduzmu preventivne korake u smislu inkriminiranja oglašavanja potrebe ili dostupnost ljudskih organa s ciljem nudičenja ili traženja novčane naknade ili usporedive koristi (čl. 21. st. 3). Inkriminirana je aktivna i pasivna korupcija zdravstvenih djelatnika, javnih službenika ili fizičkih osoba zaposlenih u privatnom sektoru koji poduzimaju nezakonita uzimanja ili transplantacije ljudskih organa.⁷⁹ Konvencija predstavlja prvi korak na međunarodnoj razini prema usklađenom pristupu u borbi protiv trgovanja ljudskim organima.

8. Situacija u Republici Hrvatskoj

Prema službenim statističkim podacima, u Republici Hrvatskoj nema ilegalne trgovine ljudskim organima. Međutim, izostanak službene evidencije ne znači da *de facto* takve aktivnosti ne postoje. Osim u zakonodavstvu, rješenja možemo potražiti i u suvremenoj medicini, pravu, bioetici i društveno angažiranim pojedincima. Hrvatski transplantacijski program na samom je svjetskom vrhu, sa stopom darivanja od 24–38 darivatelja na 1 milijun stanovnika zabilježenih u razdoblju od 2011. do 2020. godine.⁸⁰ Stoga, s pravom se može

[to-die-case.html?pagewanted=all](#) (pristupljeno 31. 1. 2022.).

69

Sandra Blakeslee, »Baby Without Brain Kept Alive to Give Heart«, *The New York Times* (19. 10. 1987.). Dostupno na: <https://www.nytimes.com/1987/10/19/us/baby-without-brain-kept-alive-to-give-heart.html> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

70

Usp. Piotr Szawarski, John Oram, »Classic cases revisited: Baby Theresa and the definition of death«, *Journal of the Intensive Care Society* 16 (2015) 3, str. 222–225, doi: <https://doi.org/10.1177/1751143715569021>.

71

Irene Chang, »Baby Girl's Bone Marrow Transplanted Into Sister: Health: Parents conceived the child in an attempt to provide a donor for leukemia-stricken sibling«, *Los Angeles Times* (5. 6. 1991.). Dostupno na: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-06-05-mn-212-story.html> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

72

Na skupu je sudjelovala i Ines Humar, tadašnja predstavnica Republike Hrvatske.

73

Fifty-seventh World Health Assembly; WHA 57.18 *Human organ and tissue transplantation*. Dostupno na: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA57/A57.R18-en.pdf (pristupljeno 31. 1. 2022.).

74

Francis L. Delmonico, »The declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism«, *Indian Journal of Nephrology* 18 (2008) 3, str. 135–140, ovdje 135, doi: <https://doi.org/10.4103/0971-4065.43686>.

75

Usp. Participants in the International Summit on Transplant Tourism and Organ Trafficking Convened by The Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey, April 30 through May 2, 2008, »The Declaration of Istanbul on Organ

Trafficking and Transplant Tourism, Special Article«, *Clinical Journal of the American Society of Nephrology* 3 (2008) 5, str. 1227–1231, ovdje str. 1228, doi: <https://doi.org/10.2215/CJN.03320708>.

76

Svjetska zdravstvena organizacija procjenjuje da se svake godine obavi oko 10 000 nedopuštenih transplantacija.

77

Zemlje potpisnice su: Albanija, Austrija, Belgija, Češka, Španjolska, Grčka, Hrvatska, Italija, Luksemburg, Moldavija, Norveška, Poljska, Portugal, Španjolska, Velika Britanija i Turska. Hrvatska je ratificirala Konvenciju 2019. godine donošenjem »Odluke o proglašenju Zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe protiv trgovanja ljudskim organima«. Više o tome vidi: Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe protiv trgovanja ljudskim organima«, *Narodne Novine* (2020), br. 5, br. dok. 33. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2020_10_5_33.html (pristupljeno 31. 5. 2022.).

78

Usp. Oscar Alarcón Jiménez, »Council of Europe Convention Against Trafficking of Human Organs«, *eucri* 3 (2015), str. 119–124, ovdje str. 121.

79

Usp. O. Alarcón Jiménez, »Council of Europe Convention Against Trafficking of Human Organs«, str. 122.

80

Po službenim podacima Eurotransplanta, u 2020. god. zabilježen je pad stope darovanih organa *pmp* (engl. *per million population*) u svim zemljama, no Republika Hrvatska ponovno je bila vodeća zemlja po tom pitanju. Više o tome vidi: »Statistic Report Library«, *Eurotransplant*. Dostupno na: https://statistics.eurotransplant.org/index.php?search_type=donors&search_organ=&search_region=All+ET&search_period=by+year&search_characteristic=&search_text= (pristupljeno 31. 1. 2022.); Željko Župan,

reći da Republika Hrvatska ima zaista impresivan broj ne samo darovatelja organa nego i broj obavljenih transplantacija.

8.1. Zakonska regulacija trgovine ljudskim organima u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj, medicinsko i pravno pitanje uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela riješeno je precizno i koncizno.⁸¹ Republika Hrvatska donijela je nekoliko zakona, pravilnika, naputaka, odluka i naredbi u domeni uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela, kojima se reguliraju: (I) dopušteni uvjeti navedene djelatnosti; (II) medicinski kriteriji transplantacije; (III) načini i postupci utvrđivanja smrti osobe kojoj se dijelovi tijela mogu uzeti radi presađivanja; (IV) provođenje programa za eksplantaciju organa; (V) načini čuvanja osobnih podataka darivatelja i primatelja; (VI) suradnja s tuzemnim i inozemnim institucijama, s ciljem razmjene organa; (VII) kriteriji za dodjelu dijelova ljudskog tijela; (VIII) načini vođenja medicinske dokumentacije; te (IX) rad i nadzor zdravstvenih ustanova s bankama tkiva.

U domeni regulacije područja uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela, 2012. godine donesena su dva temeljna zakona: (I) »Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja«⁸² i (II) »Zakon o primjeni ljudskih tkiva i stanica«.⁸³

8.1.1. Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja

Odredbama »Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja« (dalje u tekstu: ZPLJO), koji je na snazi od 2012. godine, a koji je u skladu s direktivama Europske unije,⁸⁴ osigurava se kvaliteta i sigurnost ljudskih organa namijenjenih za presađivanje, kao sami uvjeti presađivanja. Istim Zakonom uređuje se i postupak darivanja, pribavljanja, uzimanja i testiranja organa, te njihovo očuvanje, prijevoz i transplantacija. Tako se zahvat uzimanja i presađivanja organa smije obaviti isključivo ako je medicinski opravdan, odnosno ako je to najpovoljnija metoda liječenja (čl. 1.).⁸⁵ Jedno od temeljnih načela predmetnog zakona – načelo darivanja – zabranjuje primanje i davanje novčane naknade ili ostvarivanje kakve druge imovinske koristi za uzete organe, te ujedno propisuje postupanje s dužnim poštovanjem prema osobnom dostojanstvu umrle osobe i njezine obitelji prilikom uzimanja organa s umrle osobe (čl. 8. i čl. 9.).⁸⁶ U slučaju živog darivatelja, odluku o uzimanju organa donose stručni tim i etičko povjerenstvo transplantacijskog centra u kojem će se transplantacija izvršiti.⁸⁷ Ukoliko su poslovno sposobni (čl. 13.), te ukoliko ne postoji rizik za život ili zdravlje darivatelja (čl. 12. st. 2.), utoliko se organi smiju uzeti punoljetnim darivateljima.

Za uzimanje organa od živog darivatelja, kao *condicio sine qua non*, potreban je njegov informirani pristanak u pisanom obliku (čl. 14.), koji mora biti izraz njegove slobodne volje, utemeljene na odgovarajućoj obavijesti o prirodi, svrsi i tijeku zahvata, vjerojatnosti njegove uspješnosti i uobičajenim rizicima (čl. 15. st. 2.). Do početka samog postupka, darivatelj ima pravo u bilo koje vrijeme opozvati svoj pristanak (čl. 15. st. 4.). Također, kao zakonite uvjete presađivanja, zakonodavac normira i pisani informirani pristanak primatelja (čl. 21. st. 1.). Izostanak pisanog i informiranog pristanka darivatelja i primatelja osnova je prekršajne odgovornosti (čl. 35. st. 1. toč. 4. i 5.). Budući da se od 1988. godine Republika Hrvatska nalazi u sustavu pretpostavljenog pristanka (tzv. sustav *opt out*), organi umrle osobe smiju se uzeti radi presa-

divanja samo nakon što je sa sigurnošću i na propisan način utvrđena njezina smrt te ako se za života u pisanom obliku nije protivila darivanju (čl. 17. st. 1.).⁸⁸ Smatra se da je nastupila smrt osobe u trenutku utvrđenja moždane smrti.⁸⁹ S pravnog i moralnog gledišta, važno je naglasiti da glavni motiv za određivanje kriterija smrti ne smije biti razlog za transplantaciju.⁹⁰

Doktor medicine koji je odgovoran za brigu o mogućim primateljima organa, koji sudjeluje u uzimanju ili presađivanju organa s umrle osobe, ne smije sudjelovati u radu povjerenstva (čl. 16.).⁹¹ Presađivanje organa smije obavljati isključivo transplantacijski centar koji ima odobrenje ministra zdravstva (čl. 29. st. 1.). Transplantacijske ustanove u Republici Hrvatskoj su: (I) Klinički bolnički centar Zagreb (Rebro), koji vrši transplantaciju jetre, bubrega, srca, koštane srži, rožnice; (II) Klinička bolnica »Merkur« u Zagrebu, koja vrši

»Postignuća u darivanju organa u Kliničkom bolničkom centru Rijeka«, *Medicina fluminensis* 56 (2020) 4, str. 432–443, ovdje str. 433, doi: [10.21860/medflum2020_245216](https://doi.org/10.21860/medflum2020_245216); Stela Živčić-Čosić *et al.*, »Development of the Croatian model of organ donation and transplantation«, *Croat Med J.* 54 (2013) 1, str. 65–70, ovdje str. 66, doi: [10.3325/cmj.2013.54.65](https://doi.org/10.3325/cmj.2013.54.65); Igor Povrzanović, »Hrvatska donorska mreža i njene aktivnosti«, *Glasnik pulske bolnice* 4 (2007) 1, str. 119–122, ovdje str. 120. Tako je stopa darovanih organa pmp u RH iznosila 23,9, u Belgiji 21,2, Austriji 21,1, dok je prosječna stopa Eurotransplanta pmp za 2020. iznosila 13,2.

81

Tomislav Nedić, »Kaznenopravni i medicinskopravni aspekti (ne)dozvoljenog uzimanja i presađivanje dijelova ljudskog tijela u Republici Hrvatskoj«, *Pravni vjesnik* 32 (2016) 1, str. 55–76, ovdje str. 56.

82

Hrvatski sabor, »Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja«, *Narodne Novine* (2012), br. 144. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/556/Zakon-o-presac4%91ivanju-ljudskih-organa-u-svrhu-lijec4%8Denja> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

83

Hrvatski sabor, »Zakon o primjeni ljudskih tkiva i stanica«, *Narodne Novine* (2012), br. 144. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/555/Zakon-o-primjeni-ljudskih-tkiva-i-stanica> (pristupljeno 31. 1. 2022.).

84

Direktiva 2010/53/EU Europskog parlamenta i Europskog Vijeća, od 7. srpnja 2010. godine, o standardima kvalitete i sigurnosti ljudskih organa namijenjenih presađivanju (SL L 243, 16. 9. 2010.) te *Provedbena Direktiva Komisije 2012/25/EU*, od 9. listopada 2012., o načinu izvješćivanja o razmjeni ljudskih organa namijenjenih presađivanju između država članica (SL L 275, 10. 10. 2012.).

85

ZPLJO se ne primjenjuje na organe za reprodukciju, organe zametka ili fetusa.

86

Navedeno se ne odnosi na: (I) plaćanja koja ne donose novčanu ili materijalnu korist, kao što je naknada živim darivateljima za izgublenu zaradu; (II) opravdanu naknadu za zdravstvene i tehničke usluge prilikom presađivanja organa.

87

Odluka etičkog povjerenstva zdravstvene ustanove nije potrebna u slučaju uzimanja organa od živog srodnog darivatelja prve linije krvnog srodstva.

88

S. Živčić-Čosić *et al.*, »Development of the Croatian model of organ donation and transplantation«, str. 67. Tzv. »opt-out rješenje« počiva na uvjerenju da je svaka osoba potencijalni darivatelj, dok se od onih koji se tome izričito protive traži da to jasno izraze (npr. registracijom u bazi podataka ili putem osobne izjave). Usp. K. Turković, S. Roksandić Vidlička, A. Maršavelski (ur.), *Hrestomatija hrvatskoga medicinskog prava*, str. 10.

89

Dušan Zečević, *Kaznenopravna i građansko-pravna odgovornost liječnika. Teorija i praksa*, Medicinska naklada, Zagreb 2012.

90

Šime Pavlović, *Kazneni zakon. Zakonski tekst, komentari, sudska praksa, pravna teorija*, Libertin naklada, Rijeka 2015., str. 858.

91

Dijelovi tijela umrlog djeteta mogu se uzeti zbog presađivanja samo ako na to u pisanom obliku pristanu oba roditelja, ako su živi ili njegov zakonski zastupnik, odnosno skrbnik (čl. 20. ZPLJO).

transplantacije jetre, gušterače, i koštane srži; (III) Klinički bolnički centar Rijeka, koji vrši transplantaciju bubrega i gušterače; (IV) Klinička bolnica »Dubrava« u Zagrebu, koja vrši transplantaciju srca; (V) Klinički bolnički centar Osijek, koji vrši transplantaciju bubrega; (VI) Klinička bolnica »Sveti Duh« u Zagrebu, koja vrši transplantaciju rožnice; te (VII) Klinički bolnički centar »Sestre milosrdnice« u Zagrebu, koji vrši transplantaciju rožnice.⁹²

ZPLJO potiče međunarodnu razmjenu organa i suradnju tuzemnih i inozemnih institucija koje obavljaju transplantacijske djelatnosti, na način propisan pravilnikom koji donosi ministar zdravstva (čl. 32.). Stoga, može se reći da se ZPLJO odnosi isključivo na presađivanje organa i tkiva, pri čemu tkiva obuhvaćaju i matične stanice, dok se »Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji«⁹³ odnosi na spolne stanice, organe i tkiva za reprodukciju i zametke.

8.1.2. Zakon o primjeni ljudskih tkiva i stanica

»Zakonom o primjeni ljudskih tkiva i stanica« (dalje u tekstu: ZPLJTS) utvrđuju se uvjeti: (I) darivanja; (II) prikupljanja; (III) uzimanja; (IV) testiranja; (V) obrade; (VI) očuvanja; (VI) pohrane; (VII) raspodjele; i (VIII) primjene ljudskih tkiva i stanica od žive ili umrle osobe (čl. 1. st. 1.). Domena regulacije predmetnog zakona uključuje i krvotvorne matične stanice iz periferne krvi, krvi iz pupkovine i koštane srži (čl. 1. st. 2.), dok se ne odnosi na spolna tkiva i stanice, tkiva i stanice zametka i ploda te krv i krvne pripravke (čl. 1. st. 4.). ZPLJTS eksplicitno zabranjuje primanje i davanje novčane naknade te stjecanje imovinske koristi u kontekstu uzimanja ljudskih tkiva (čl. 7.).

8.1.3. Kazneni zakon Republike Hrvatske

Hrvatska je započela s izgradnjom institucionalnog okvira za suzbijanje trgovanja ljudima 2002. godine ratificiravši Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta iz 2000. godine i njezina dva Protokola. Međutim, razvidno je da do danas nije donesen posebni zakon koji bi cjelovito i sveobuhvatno regulirao materiju trgovanja ljudima, već je ista razasuta po brojnim zakonima, dok su zakonom neregulirana pitanja razrađena protokolima Vlade. S kaznenopravnog aspekta, pak, materija trgovanja ljudima adekvatno je normirana Kaznenim zakonom (dalje u tekstu: KZ). Implementacija kaznenog djela trgovine ljudima, tj. trgovine dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima, čini samo jednu komponentu borbe protiv trgovine ljudima.⁹⁴ »Kazneni zakon Republike Hrvatske« (dalje u tekstu: KZ/11)⁹⁵ inkriminaciju nedozvoljenog presađivanja dijelova ljudskog tijela dijeli u dva članka. Prvi inkriminira nedozvoljenu transplantaciju (čl. 182. KZ), dok drugi inkriminira trgovanje organima (čl. 107. KZ).

8.1.3.1. Trgovanje ljudima

Trgovanje ljudima radi uzimanja dijelova ljudskog tijela kazneno je djelo protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva kojim se ujedno povređuje i pravo na život te predstavlja ozbiljnu prijetnju za javno zdravstvo. Iz navedenog je svoje mjesto našlo pod okriljem Glave IX. KZ-a, među kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva. Kazneno djelo trgovanja ljudi u svojem osnovnom obliku predstavlja složenu dispoziciju od tri sastavna elementa: (I) radnja počinjenja koja se manifestira kao »vrbovanje, prijevoz, pružanje utočišta i prihvata osoba«; (II) sredstvo počinjenja u obliku »uporabe sile ili prijetnje, obmane, prijevara, otmice, zlorabe ovlasti ili teškog položaja ili

odnosa ovisnosti, davanje ili primanje novčane naknade ili druge koristi“ da bi se ishodio pristanak osobe koja ima nadzor nad drugom osobom, (III) cilj djelovanja, kojim se ostvaruje radnja počinjenja, a to je iskorištavanje (izrabljivanje), koje se u kontekstu potrebe ovog rada ograničava na iskorištavanja u svrhu uzimanja ljudskih organa.⁹⁶

Počinitelj ovog kaznenog djela može biti svatko (*delictum communium*), što je razvidno iz zakonske formulacije »Tko«. Međutim, ako je kazneno djelo počinjeno od strane službene osobe u obavljanju službe (čl. 106. st. 3. KZ), djelo poprima kvalificirani karakter. Također, djelo je teže ukoliko je počinjeno prema djetetu ili prema većem broju osoba.

Pristanak žrtve na iskorištavanje je irelevantan, stoga ne isključuje protupravnost djela (čl. 106. st. 7. KZ). »Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima« člankom 26. obvezala je države potpisnice da

»... u skladu s temeljnim načelima svog pravnog sustava osiguraju mogućnost da se kazne ne izriču žrtvama za njihovo sudjelovanje u nezakonitim aktivnostima, u onoj mjeri u kojoj su one bile prisiljene to činiti.«⁹⁷

Premda je primarno područje primjene navedene odredbe trgovanje ljudima u svrhu iskorištavanja (prostitucija, rad i služenje), predmetna se odredba analogno može primijeniti i na slučajeve eksploatacije u svrhu uzimanja dijelova ljudskog tijela. *Ratio legis* navedene klauzule o nekažnjavanju (*non punishment provision*) tiče se izbjegavanja kaznenog ili prekršajnog progona žrtava trgovine ljudima. U »Konvenciji Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima« ne precizira se način na koji države trebaju provesti načelo nekažnjavanja žrtava, ali se kao primjer navodi propisivanje materijalne i procesne odredbe, kao i druge mjere kojima se jamči nekažnjavanje žrtava trgovine ljudima.⁹⁸

Iako nije inkorporirana u hrvatsko zakonodavstvo, u slučajevima kada žrtva čini kazneno djelo pod utjecajem sile ili prijetnje, kaznenog djela neće biti iz razloga postojanja krajnje nužde koja isključuje protupravnost njezina postu-

92

Š. Pavlović, *Kazneni zakon*, str. 853; L. Tomašević, »Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa«, str. 237.

93

»Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji« zamijenio je stariji »Zakon o medicinskoj oplodnji«. Usp. Hrvatski sabor, »Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji«, *Narodne novine* (2012), br. 86. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/248/Zakon-o-medicinski-pomognutoj-oplodnji> (pristupljeno 31. 1. 2022.); Hrvatski sabor, *Narodne novine* (2009), br. 88. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_07_88_2150.html (pristupljeno 31. 1. 2022.).

94

Davor Derenčinović, »Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Cipra i Rusije«, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* 1 (2010) 1, str. 53–72, ovdje str. 58.

95

NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21.

96

Više o tome vidi: Leo Cvitanović *et al.*, *Kazneno pravo. Posebni dio*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2018., str. 52–59.

97

Hrvatski sabor, »Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima«, *Narodne novine* (2007), br. 7. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/full/2007_07_7_86.html (pristupljeno 31. 1. 2022.).

98

D. Derenčinović, »Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Cipra i Rusije«, str. 61–62.

panja, odnosno krivnju žrtve.⁹⁹ Kod nas, ovakvo stajalište zastupa Turković, smatrajući da, s obzirom da kazneno djelo trgovanja ljudima upravo služi zaštiti žrtava trgovanja ljudima, one ne mogu biti kažnjene.¹⁰⁰ Međutim, bez posebne odredbe, sudovima je teško podvesti pod krajnju nuždu sve modalitete kojima je žrtva *de facto* bila podvrgnuta. Takvog je stava Davor Derenčinović, koji smatra da primjena općih instituta kaznenog prava, koji isključuju pojedine elemente pojma kaznenog djela (npr. krajnja nužda), ne osigurava dostatnu pravnu zaštitu žrtva trgovanja ljudima te da je nužno unutar članka 106. KZ/11 inkorporirati odredbu koja eksplicitno oslobađa žrtve od kaznene i prekršajne odgovornosti.¹⁰¹ S druge strane, postoje oni koji se priklanjaju mješovitom modelu u okviru kojega se kombiniraju klasični instituti općeg dijela kaznenog prava sa specijalnom odredbom koja je regulirana u posebnom dijelu kaznenog zakona.¹⁰²

8.1.3.2. Trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima

U starom »Kaznenom zakonu« iz 1997. godine (dalje u tekstu: KZ/97),¹⁰³ kazneno djelo nedozvoljenog presađivanja dijelova ljudskog tijela (čl. 242., st. 6.), bilo je pozicionirano u Glavu XVIII. među kaznena djela protiv zdravlja ljudi.¹⁰⁴ Svijest da se nedozvoljenim presađivanjem dijelova ljudskog tijela ne zadire samo u tjelesnu cjelovitost pojedinca nego da se njime krše i temeljna ljudska prava, bili su opravdani razlozi za prepoznavanje potrebe da se u Glavu IX. novog »Kaznenog zakona«, među kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, inkorporira i kazneno djelo »trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima« (čl. 107. KZ). Kazneno djelo iz čl. 107. KZ/11 nastalo je na temelju čl. 242. st. 6. KZ/97, kojim se inkriminiralo naplatno ili radi nagrade davanje svog dijela tijela ili dijela tijela druge žive ili umrle osobe radi presađivanja, te slijedom Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini,¹⁰⁵ Protokola uz Konvenciju koji je u vezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla, Istambulske deklaracije iz 2008. i Preporuke Vijeća Europe iz 2003. godine koja se odnosi na transplantaciju organa.

Najteži oblik kaznenog djela trgovanja dijelovima ljudskog tijela predstavlja trgovanje organima onih koji su ujedno žrtve trgovine ljudima. Pritom se ističe da kazneno djelo može biti počinjeno isključivo s namjerom, izravnom ili neizravnom, jer je počinitelj svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima.¹⁰⁶ Blaži oblik inkriminacije jeste trgovanje organima i tkivima druge žive ili umrle osobe te ljudskim zametcima, upotrebom sile ili prijetnje, obmanom, prijevarom, otmicom, zloporabom ovlasti ili teškog položaja.¹⁰⁷ Uz trgovinu organima, inkriminira se i trgovina mrtvim tijelima, tkivima, stanicama, zametcima (plod starosti do 8 tjedana) i fetusima (plod starosti preko 9 tjedana). Novitet u odnosu na ranije zakonodavno rješenje predstavlja inkriminacija vađenja radi presađivanja ili presađivanje dijelova ljudskog tijela, ukoliko počinitelj zna da je za njega dobivena novčana naknada ili druga usporediva korist.¹⁰⁸ Novitet je i inkriminacija oglašavanja i reklamiranja potrebe i dostupnosti ljudskog organa, tkiva, stanice, zametka, fetusa ili mrtvog tijela s ciljem stjecanja novčane naknade ili druge koristi (čl. 107. st. 6. KZ).¹⁰⁹ Međutim, zakonodavac više eksplicite ne inkriminira prodaju vlastitih organa, iz kojeg razloga je bilo nužno posebno inkriminirati poticanje i pomaganje u davanju vlastitog organa za novčanu naknadu ili imovinsku korist jer bi u protivnom, shodno načelu akcesornosti, izostalo kažnjavanje poticatelja i pomagatelja.¹¹⁰

8.1.3.3. Nedožvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela

Kazneno djelo nedopuštenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela (čl. 182 KZ) odgovor je zakonodavca na kršenja koja mogu nastati u specifičnoj vrsti liječenja uz pomoć presađivanja organa.¹¹¹ Predmetno kazneno djelo normirano je unutar Glave XIX., među kaznenim djelima protiv zdravlja ljudi, ali ne više kao *delictum communium* – kazneno djelo koje može počinuti

99

L. Cvitanović *et al.*, *Kazneno pravo*, str. 58.

100

Ksenija Turković, u: Petar Novoselec *et al.* (ur.), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007., str. 138 (navedenu interpretaciju izvodi »na tragu čl. 26. Konvencije VE o suzbijanju trgovanja ljudima«); Ksenija Turković *et al.* (ur.), *Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, Narodne novine, Zagreb 2013., str. 157; V. Božić, »Krijumčarenje ljudi i trgovanje ljudima u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu i sudskoj praksi (analiza stanja de lege lata uz prijedloge de lege ferenda)«, str. 856.

101

D. Derenčinović, »Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Cipra i Rusije«, str. 66.

102

Maja Munivrana Vajda, Marta Dragičević Prtenjača, Aleksandar Maršavelski, »Nekažnjavanje žrtava trgovanja ljudima u hrvatskoj – pravni standard kao fikcija ili stvarnost«, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 53 (2016) 4, str. 991–1009, doi: <https://doi.org/10.31141/zrpf.2016.53.122.991>.

103

Hrvatski sabor, »Kazneni zakon«, *Narodne novine* (1997), br. 110. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_110_1668.html (pristupljeno 31. 1. 2022.).

104

»Tko za nagradu ili radi zarade daje dio svojega tijela ili dio tijela druge žive ili umrle osobe radi presađivanja ili u tome posreduje, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine.« – Prema: Hrvatski sabor, »Kazneni zakon«, *Narodne novine* (1997), br. 110. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_110_1668.html (pristupljeno 31. 1. 2022.).

105

Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, dodatnog Protokola uz Konvenciju o zaštiti

ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine o zabrani kloniranja ljudskih bića i dodatnog Protokola uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, u vezi presađivanja organa i tkiva ljudskog porijekla NN, Međunarodni ugovori, br. 13/2003.

106

Zapriječena kazna zatvora je od jedne do deset godina (čl. 107. st. 1. KZ-a).

107

Zapriječena kazna zatvora je od jedne do osam godina (čl. 107. st. 2. KZ-a).

108

Zapriječena kazna zatvora je od šest mjeseci do pet godina.

109

Zapriječena kazna zatvora je do tri godine. S obzirom na zapriječenu kaznu, sud može umjesto kazne zatvora izreći rad za opće dobro, novčanu kaznu ili uvjetnu osudu.

110

Stara odredba čl. 242. st. 6. KZ/97, Nedožvoljeno presađivanje dijelova ljudskog tijela, glasila je: »Tko za nagradu ili radi zarade daje dio svojega tijela ili dio tijela druge žive ili umrle osobe radi presađivanja ili u tome posreduje, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine.« – Nova odredba čl. 107. st. 4. KZ, Trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima, glasi: »Kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina kaznit će se tko radi zarade navede drugog ili mu pomogne dati vlastiti organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus za novčanu naknadu ili drugu korist.« – Razvidno je da zakonodavac više eksplicitne ne inkriminira kao počinitelja osobu koja daje vlastiti organ.

111

Više o tome vidi: Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, »Reforma kaznenog zakonodavstva u području zdravstva«, u: Jozo Čizmić, Mirko Klarić, Zoran Šinković (ur.), *Zbornik radova Aktualnosti zdravstvenog zakonodavstva i pravne prakse, II. znanstveni skup*, Sveučilište u Splitu – Pravni fakultet – Ličko-senjska županija – Grad Novalja, Novalja 2011., str. 111–136.

svatko – već kao *delicta propria*,¹¹² jer ga sada mogu počiniti isključivo osobe s određenim svojstvom, istaknutim u zakonskom opisu kaznenog djela,¹¹³ a to su: (I) doktori medicine; (II) doktori dentalne medicine; i (III) drugi zdravstveni radnici. Ako predmetno kazneno djelo poćini osoba koja nema traćeno svojstvo, radit će se o kaznenom djelu teške ili osobito teške tjelesne ozljede, dok se u određenim uvjetima moće raditi i o kaznenom djelu trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (ćl. 107. KZ-a).¹¹⁴

Budući da još uvijek ne postoji međunarodno prihvaćena definicija trgovine ljudskim organima i tkivima, pri inkriminaciji, hrvatski zakonodavac slijedi primjere europskih zakonodavstava, napose njemaćkog »Zakona o transplantaciji« te mjerodavne odredbe francuskog »Kaznenog zakona (ćl. 511–2, 511–4, 511–9, 511–15).¹¹⁵ Budući da sada zakonodavac inkriminira svako medicinski neopravdano uzimanje ili presađivanje dijelova ljudskog tijela,¹¹⁶ to više nije bilo potrebno distingviranje okolnosti kada postoji pristanak darivatelja, odnosno primatelja od okolnosti kada takvog pristanka nema.¹¹⁷

8.2. Ućestalost pojavljivanja kaznenog djela trgovanja ljudima u praksi

O ućestalosti pojavljivanja kaznenih djela trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (ćl. 107. KZ) i kaznenog djela nedozvoljenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela (ćl. 182. KZ), najbolje govori ćinjenica da od 1. sijećnja 2013. godine, slućbenog datuma stupanja na snagu KZ/11, nije zabiljećena nijedna prijava, optućba ili osuda za kaznena djela iz ćlanka 107. i 182. istog Zakona. Trgovanje ljudima u ukupnoj strukturi konaćnih osuda poćinitelja predstavlja, iako u postotku malo, ipak prisutno kazneno djelo. S obzirom da trgovanje ljudima presumira dobro strukturirane i visoko hijerarhijski organizirane kriminalne skupine, koje involviraju niz sudionika te ih je teško otkriti, prikazane brojke nisu stvarni pokazatelji prisutnosti predmetnog kaznenog djela.

U sljedećim tablicama dan je prikaz prijavljenih, optućenih i osuđenih poćinitelja kaznenih djela trgovine ljudima (ćl. 106. KZ-a), trgovine dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (ćl. 107. KZ-a) te nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela (ćl. 182. KZ-a) u osmogodišnjem razdoblju od 2013. do 2019. godine.

God.	Trgovanje ljudima, ćl. 106. KZ				Trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima, ćl. 107. KZ			Nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela, ćl. 182. KZ			Ukupno KD protiv ćovjećnosti i ljudskog dostojanstva
	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 4.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	
2013.	10	/	2	/	/	/	/	/	/	/	61
2014.	12	3	2	/	/	/	/	/	/	/	81
2015.	6	/	8	/	/	/	/	/	/	/	54

112

K. Turković *et al.*, *Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, str. 242.

113

Više o tome vidi: Petar Novoselec, Igor Bojanić, *Opći dio kaznenog zakona*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2013., str. 136.

2016.	3	/	4	/	/	/	/	/	/	/	121
2017.	11	/	3	/	/	/	/	/	/	/	66
2018.	3	/	6	/	/	/	/	/	/	/	60
2019.	10	/	3	4	/	/	/	/	/	/	64

Tablica 1: Prijavljeni počinitelji kaznenih djela. Izvor: Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, Statističko izvješće od 2013. do 2019. godine.¹¹⁸

God.	Trgovanje ljudima, čl. 106. KZ			Trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima, čl. 107. KZ			Nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela, čl. 182. KZ			Ukupno KD protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva
	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	
2013.	1	/	/	/	/	/	/	/	/	34
2014.	5	/	/	/	/	/	/	/	/	40
2015.	1	2	4	/	/	/	/	/	/	26
2016.	2	/	/	/	/	/	/	/	/	34
2017.	/	1	/	/	/	/	/	/	/	30
2018.	2	/	2	/	/	/	/	/	/	12
2019.	2	/	6	/	/	/	/	/	/	32

Tablica 2: Optuženi počinitelji kaznenih djela. Izvor: Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, Statističko izvješće od 2013. do 2019. godine.

God.	Trgovanje ljudima, čl. 106. KZ			Trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima, čl. 107. KZ			Nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela, čl. 182. KZ			Ukupno KD protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva
	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	st. 1.	st. 2.	st. 3.	
2013.	1	/	/	/	/	/	/	/	/	22
2014.	4	/	/	/	/	/	/	/	/	17
2015.	1	1	/	/	/	/	/	/	/	9
2016.	2	/	/	/	/	/	/	/	/	17

114

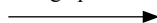
K. Turković *et al.*, *Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, str. 242.

115

Ibid., str. 159.

116

O medicinski neopravdanom uzimanju ili presađivanju dijelova tijela radit će se kada nije poduzeto u svrhu liječenja primatelja, ako postoji rizik za životi ili značajno narušenje zdravlja darivatelja ili postoji odgovarajući organ ili tkivo umrle osobe ili druga približno



2017.	/	/	/	/	/	/	/	/	/	17
2018.	2	/	2	/	/	/	/	/	/	8
2019.	/	/	1	/	/	/	/	/	/	18

Tablica 3: Osuđeni počinitelji kaznenih djela Izvor: Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, Statističko izvješće od 2013. do 2019. godine.

9. Zaključak

Trgovina ljudskim organima međunarodni je problem u korelaciji s rastućom potražnjom nedostupnih ljudskih organa, koji zahtijeva odgovor vlada, zakonodavnih institucija, međunarodnih organizacija i etičkih povjerenstava raznih institucija. Uzme li se u obzir ekonomska kriza, kao i velike razlike među zdravstvenim sustavima, postaje jasno zašto je posljednjih godina došlo do povećanja transplantacijskog turizma i razvoja međunarodne trgovine organima.

Uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela sjedinjuje različite ljudske djelatnosti, od medicine, preko etike do prava i drugih znanosti. Budući da je čovjek živo biće, a ne entitet kojim se smije trgovati, ljudsku osobu u cijelosti, kao i njezine pojedinačne dijelove tijela, ne smije se posjedovati, prodavati i kupovati. Dakle, s etičkog i pravnog gledišta, čovjek i dijelovi ljudskog tijela ne predstavljaju proizvod i, stoga, nisu podložni trgovini ni slobodnoj dispoziciji stranaka.

Međutim, ljudsko dostojanstvo, koje je čovjeku zagantirano njegovom prirodom, odnosno koje mu pripada *per se*, sve je više ugroženo. Naime, ljudskom dostojanstvu prijete ugroza zbog ranjivosti ljudskog bića kao odrednice njegove prirode. Svaki čovjek očituje svoju krhkost uslijed: (I) brojnih unutarnjih i vanjskih čimbenika; (II) genetskih predispozicija; (III) društvenih okolnosti; (IV) kulturnih i socijalnih uvjeta; (V) političkih ideologija, strujanja i režima. U moralnom i pravnom smislu, ljudska krhkost zahtijeva skrb i solidarnost države, društva i vlade. Međutim, očitovanje nečije krhkosti nerijetko otvara prostor raznim zlouporabama. Iskazujući vlastitu moć i povlašten položaj – pojedinci, organizirane kriminalne skupine ili društvo – iskorištavaju živote marginaliziranih i potrebitih, tretirajući ih krajnje nemoralno i postupajući s njima krajnje nezakonito – trgujući s njihovim dijelovima tijela.

Unatoč tome što zagovornici individualnih prava i autonomnosti pojedinca zastupaju eventualnu novčanu naknadu za dobiveni organ, gdje bi na državi ležala odgovornost zakonske regulacije, smatrajući kako je to bolji odgovor nego zabrana i moralna osuda, ljudsko tijelo u nijednom slučaju ne smije biti podložno slobodnom disponiranju i trgovini. Osnovna uloga države u slučajevima gdje postoji zakonska regulativa po tom pitanju, isključivo treba biti uspostavljanje zakonskog okvira unutar kojeg bi se odvijale transplantacijske usluge.

Na globalnoj razini, nezakonita trgovina ljudskim organima alarmantna je pojava koja poprima sve veće razmjere, a o kojoj se malo službeno zna. Stimulatori prodaje ljudskih organa su siromaštvo i korupcija u kombinaciji s neefikasno primjenjivim zakonodavnim okvirom za postupanje i kažnjavanje počinitelja. Naime, fenomen trgovine ljudskim organima: (I) otvara vrata eksploataciji siromašnih i nezaštićenih; (II) utječe na medicinsku ekonomiju siromašnih zemalja; (III) srozava medicinske standarde kirurgijskog rada;

i (IV) pretvara ljudsko tijelo u komercijalnu robu. Međutim, ljudsko tijelo najveća je vrednota državnopravnog poretka svake demokratske države te je kao takvo zaštićeno ne samo Ustavom nego i brojnim zakonskim odredbama prema kojima ljudsko tijelo i njegovi dijelovi ne smiju biti izvor novčane ili materijalne koristi.

Trgovanje organima ovisi o potražnji organa, kao što trgovanje oružjem ovisi o potražnji oružja. Sve dok postoji potražnja koja legalnim putem ne može biti zadovoljena, ilegalno tržište ljudskim organima će postojati. U kontekstu trgovine ljudskim organima, da bi se uspostavile jasne zakonodavne odredbe u čijem je okviru uzimanje dijelova ljudskog tijela etički i pravno prihvatljivo, zemlje svijeta trebale bi uspostaviti zdravstvenu i pravosudnu suradnju. Pri tome, liječnici imaju nezaobilaznu moralnu obvezu u javnosti graditi pozitivan odnos prema darivanju i transplantaciji organa, čime se ujedno pridonosi očuvanju i podizanju standarda kvalitete života. Osim toga, uvijek je dobrodošao svaki projekt senzibiliziranja, podizanja svijesti i informiranja javnosti za ovu problematiku.

Republika Hrvatska slijedi svjetske standarde osiguravanja kvalitete uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja, što je razvidno iz donesenih zakona, pravilnika i napatuka. Pozicioniranje Republike Hrvatske u sam vrh donorske stope na milijun stanovnika, kojom dvostruko premašuje europski prosjek, govori u prilog izraženog senzibiliteta u očima javnosti u pogledu poimanja darivanja kao altruističkog i nesebičnog čina očuvanja i produženja kvaliteta života i zdravlja ljudi.

Ana Jeličić, Nevena Aljinović

**Bioethical and Criminal Law Responses to the Specificity
of the Criminal Offense of Trafficking in Parts of Human Body**

Abstract

Trafficking in human body parts is one of the most severe form of crime in modern times. The topicality of this phenomenon reinforces the fact that it is intertwined with organised crime and human despair. The resulting repercussions are dangerous for the “donor”, prosperous for the “intermediaries”, and vital for the “recipient”. The paper analyses the phenomenon of trafficking in human body parts, which is directly related to the development of transplant medicine and surgery. Human organ transplantation is moving toward indicative ethics, as ethics of responsibility, and is gradually moving beyond imperative ethics, emphasising duty. Human organ donation is an act of self-sacrifice. Therefore, from an ethical and moral perspective, the commercialization or trafficking of human organs is unacceptable because it violates human dignity. In addition to the ethical implications, the paper analyses international documents on this topic and the Croatian normative regulations on this issue. Finally, bioethical and criminal law answers to this question are given.

Keywords

human trafficking, human organ trafficking, transplantation, bioethics, legal regulations

jednako uspješna alternativa liječenja. Usp. K. Turković et al., Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, str. 242.

117

Takvu je distinkciju zakonodavac normirao u odredbi čl. 242. KZ/97.

118

Napomena: Podaci za 2020. godinu u trenutku pisanja rada nisu bili dostupni s obzirom na to da još nisu bili objavljeni.